TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Karmen Lepp

MARI VALLISOO IDAMURDELINE LUULE. ANALÜÜS

Bakalaureusetöö

Juhendajad prof Karl Pajusalu, dr Eva Velsker

TARTU 2025

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest, ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Karmen Lepp

Lühikokkuvõte

Käesolevas töö käsitleb Mari Vallisoo idamurdelisi luuletusi. Selleks on kõigist Vallisoo luulekogudest koondatud kokku 88 murdeluuletust, mis on kirjutatud Kodavere murrakus. Murdekeelsed luuletused on tõlgitud eesti kirjakeelde, töö lisas on kõik murdeluuletuste originaalid esitatud koos tõlgetega. Märgitud on ka erinevused murdeluuletuste eri versioonide vahel.

Bakalaureusetöö esimene peatükk keskendub Vallisoo luuleloomingule ja selle taustale. Teine peatükk selgitab uurimuse meetodeid ja ainestikku. Kolmas peatükk kirjeldab idamurde kujunemist, sisemist liigendust ja erijooni, andes lühikese ülevaate ka murde ajaloost ja eripäradest. Neljandas peatükis vaadeldakse temaatiliselt Vallisoo murdeluuletusi, keskendudes olulistele teemadele, mida luuletaja on korduvalt oma loomingus kasutanud. Viiendas peatükis esitatakse ülevaade luuletuste häälikulistest ja morfoloogilistest murdejoontest ning eripärastest sõnadest ja väljenditest idamurdelises Kodavere murrakus.

Võtmesõnad: idamurre, Kodavere murrak, Mari Vallisoo, murdeluule, murdesõnavara

Sisukord

Sisukord

Sissejuhatus 5

1. Mari Vallisoo elu ja luule 6

1.1. Mari Vallisoo luuletajatee 6

1.2. Kodaverekeelsed luuletused Mari Vallisoo luules 7

2. Uurimuse ainestik ja meetodid 9

3. Idamurde kujunemine ja sisemine liigendus 10

4. Mari Vallisoo murdeluule temaatiline ülevaade 11

5. Vallisoo idamurdelise luule keeleline analüüs 15

5.1. Häälikulised murdejooned 15

5.1.1. Vokaalid 15

5.1.2. Konsonandid 16

5.2. Morfoloogilised murdejooned 16

5.2.1 Noomenivormid 16

5.2.2 Verbivormid 17

5.3. Sõnavara analüüs 19

5.3.1. Kodavere eripärased murdesõnad 19

5.3.2. Vallisoo isikupärased liitsõnad 21

Kokkuvõte 23

Kirjandus 24

MARI VALLISOO'S EASTERN DIALECT POETRY. AN ANALYSIS. Summary 25

Lisa Mari Vallisoo murdeluuletuste tõlked 26

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb Mari Vallisoo (1950-2013) idamurdelise luule keelekasutust. Huvi idamurde vastu tekkis aine „Eesti murded“ loengutes ja kursusetöö raames uurisin samuti idamurret. Täheldasin, et idamurret on tänapäeval liiga vähe uuritud ja soovin anda oma panuse keele elavdamiseks. Olen pärit idamurde alalt ja lapsepõlves oli minu hoidjakeeleks vanaema idamurdeline keel, siin viitan üldisemale keelepruugile. Koostöös juhendaja Karl Pajusaluga valisin uurimiseks Vallisoo murdelised luuletused. Eesmärk on leida üles kõik Vallisoo murdelised luuletused, need tõlkida ja analüüsida nende temaatikat ja murdelist eripära. Bakalaureusetöö eesmärgid on järgmised:

1) anda täielik ülevaade Vallisoo murdeluuletustest,
2) anda ülevaade murdeluuletuste kohast Vallisoo luules ja nende temaatikast,
3) analüüsida Vallisoo murdeluuletuste keelelist eripära, sealhulgas tema poolt kasutatud haruldasi murdesõnu.

Töö koosneb viiest peatükist ning kokkuvõttest ja pikemast lisast, mis esitab kõik leitud Mari Vallisoo murdeluuletused koos täielike tõlgetega. Esimene teoreetiline peatükk keskendub Vallisoo luulele ja selle taustale. Seal toon välja kodukoha, inimesed ja luuletaja kujunemise jaoks olulised teemad. Teine peatükk selgitab uurimuse meetodeid ja ainestikku. Kolmas peatükk kirjeldab idamurde kujunemist, sisemist liigendust ja erijooni, annab ülevaate murde ajaloost ja eripäradest. Neljandas peatükis vaatlen temaatiliselt Vallisoo murdeluuletusi, keskendudes olulistele teemadele, mida luuletaja on läbivalt kasutanud. Viiendas peatükis teen ülevaate luuletuste häälikulistest ja morfoloogilistest murdejoontest, analüüsin sõnavara ja eripäraseid sõnu Kodavere murrakus ja pööran tähelepanu Vallisoo isikupärastele sõnadele. Näited on töös esitatud pealkirjaviidetega, kui luuletusel ei ole pealkirja, on esitatud tärniga luuletuse esimene rida.

Postuumselt avaldatud teosed on kogumikud eelnevalt Mari Vallisoo kirjutatud luuletustest. Tänu õe (Ann Kilk) ja tütre (Tuuli Vallisoo) ühistööle on võimalik tänagi luulehuvilistel osa saada oskusliku luuletaja andest.

Erilised tänusõnad soovin jagada kõigile, kes aitasid kaasa töö valmimisele: Tuuli Vallisoo, Ann Kilk, Eevi Treial, Mart Velsker jt.

1. Mari Vallisoo elu ja luule

Mari Vallisoo (12. november 1950 – 4. august 2013) oli sündinud Peipsi-äärses Sassukvere külas, Ida-Eestis ajaloolise Kodavere kihelkonna alal. Õppis Ranna koolis, ühe algkooliaasta Tartu Sanatoorses Internaatkoolis (nüüd Tartu Herbert Masingu Kool), Tartu 8. keskkoolis (nüüd Tartu Forseliuse Kool) ning Tallinna Majandustehnikumis (nüüd Tallinna Majanduskool). Tallinna Majandustehnikumi lõpetas Vallisoo 1973. aastal insener-programmeerijana. Tööle suunati programmeerijana NSVL Statistika Keskvalitsuse Arvestuse ja Arvutitööde Mehhaniseerimise Üleliidulise Riikliku Projekteerimise Tehnoloogilise Instituudi Eesti esindusse Tartu osakonda, töötas 1980. aastani. Paar aastat on Vallisoo töötanud arvutitega Tartu Riikliku Ülikooli loogika ja psühholoogia kateedris. 1983. aastast oli Vallisoo Eesti Kirjanike Liidu liige ja vabakutseline kirjanik Tartus ning loobus palgatööst. Elas gümnaasiumiaja tädi juures, hiljem Annelinnas. Idamurret õppis lapsepõlvekodus ja Kodavere murrak oli tema lapsepõlvekeel. Kodukanti külastas Vallisoo ka hiljem ning muutused ühiskondlikus elus ja lähedaste lahkumine tekitas soovi murret meelde tuletada ja kodaverekeeles kirja panna. Suri Tartus liiklusõnnetuse tagajärjel, milles oli jalakäija. (Kilk, Ling 2015: 593–597)

1.1. Mari Vallisoo luuletajatee

Mari Vallisoo kirjutas esialgu kirjakeeles ballaadilisi, müüdilisi ja folkloorseid luuletusi (Velsker 2022: 201). Esikkogu ilmumise ajal oli Vallisoo 29-aastane ja 13 aastat luulet kirjutanud ning avaldanud. Vallisoo oli teinud pikalt tööd, et jõuda sellisele tasemele. Tekkis arusaamine, et Vallisoo luulet pole lõpuni võimalik lahti seletada, luuletusi ja nende mõtet tuleb lugejal ise tajuda. (Vallisoo 2015: 12)

Vallisoole andis tugeva koolituse õpetaja Vello Saage kirjandusklass. Vallisoo on intervjuudes toonud välja rahvaluule mõju ja „Vanema Edda“ tõlke tähtsust oma loomingule. Esimene luulekogu, milles oli ka murdeluulet „Sünnisõnad ja surmasõnumid“ on pälvinud Eesti Kirjanike Liidu luulepreemia. (Velsker 2022: 199–200)

Mari Vallisoo (1950-2013) oli Eesti 20. sajandi teise poole iselaadseimaid luuletajaid (Toomet 2015: 10). Pärit oli poetess idamurde tuumalalt Sassukvere külast, mis asub Peipsi järve lähedal. Kodavere murrak oli Vallisoole kodukeeleks, kuid värsimeister kirjutas luuletusi nii kõigile arusaadavas kirjakeeles kui ka murdes.

Mari Vallisoo esimene avaldatud luulekogu oli „Kallid koerad“, 1979. Aasta möödudes järgnes kogu „Kõnelen sinuga kevadekuul“, 1980. Järgmine luulekogu oli „Rändlinnud kõrvaltoas“, 1983. Kolm aastat viimasest teosest hiljem nägi ilmavalgust kogu „Kõnelevad ja lendavad“, 1986. Viis aastat hiljem ilmus kogu nimega „Sünnisõnad ja surmasõnumid“, 1991. Lausa üheksa aastat hiljem oli võimalik lugeda kogu „Ainsuse olevik“, 2000. Mari Vallisoo on koostanud valikkogu „Tabamatu toalävel“, 2011 ja murdeluulekogu „Viimäne vihim“, 2013. (Vallisoo 2015: 599)

Vallisool oli võime tajuda sündmusi ette ja isegi tema elulõpp oleks olnud justkui luuletustesse kirjutatud:

Ma jäen Kivilinna trepi piäle uutama autuda ja õma päävä

’Ma jäin Kivilinna trepi peale ootama, autot ja oma päeva.’

(„*Õles Liisule kõneldä“, read 13-14). Lugejal tekib kõhe ja veidi ootusärev tunne, kuid luuletaja oli oskuslik ja kõlama jääb positiivne.

Tuuli Vallisoo ja Ann Kilk on raamatu „Mälestusi maailmast“ saatesõnas kirjutanud, et Mari Vallisoo ei dateerinud oma luuletusi ega kogunud käsikirju, koostatud kogumikus on enamik luuletustest, kuid on ka jäänud välja eelkõige kooliaegsed salmid, ajakirjanduses olnud luuletused. Kodaverekeelseid luuletusi koondava kogu „Viimäne vihim“ jaoks ei kogunud Mari Vallisoo kõiki Kodavere murrakus kirjutatud luuletusi. Vallisoo luules on kõik kirjas, mida ta öelda soovis. (Vallisoo 2015: 8)

1.2. Kodaverekeelsed luuletused Mari Vallisoo luules

1991. aastal ilmus esimene murdeluuletustega luulekogu „Sünnisõnad ja surmasõnumid“, mis oli Vallisoo viies luulekogu. Kogu algas kirjakeelsete luuletustega. Mõni luuletus sisaldas üksikuid sõnu, mida võis murdelisena tajuda, näiteks *astsin* ’astusin’, *ildasella* ’hilisel’. Luulekogus oli seitse täielikult Kodavere murdes kirjutatud luuletust. Teoses on kokku 62 luuletust.

Kogu „Ussisõnad“, mis ilmus aastal 2001, on põhiosas Kodavere keeles. Luuletsüklite alguses ja lõpus on kokku kuus sisse- või väljajuhatavat kirjakeelset luuletust. Kokku on kogus 41 murdeluuletust.

Luuletaja surma-aastal ilmunud „Viimäne vihim“ (2013) on koondkogu, mis algab luuletusega „*Siikõrd“, sellele järgnevad seitse luuletust, mis olid ilmunud ka 1991. aasta luulekogus „Sünnisõnad ja surmasõnumid“ kirjakeelsete luuletuste vahel. Neli luuletust, mis olid kogus „Ussisõnad“, on jäänud välja. Need luuletused on “*Tuli põlend ja kiitnud ja

kussnud“; „*Neljäbä müüdä“; „*Käib ja küägiasju siädäb tämä“; „*Õli viil keski, kel õli anda“.

Kodavere murrakus koondkogu „Viimäne vihim“ lõpeb Mari Vallisoo tütre Tuuli järelsõnaga, millest selgub, et kogumiku keskseks mõtteks on „viimane kõneleja“ ja Mari Vallisoo pidas silmas sellega tõsiasja, et Kodavere murrak on hääbumas ning võttis endale rolli viimase keele rääkijana. Vallisoo on luuletuste sõnad kirjutanud sisetunde ja kuulmise järgi. Ta on kasutanud isikupäraseid ja murrakule omaseid sõnu. Iga luuletus kujutab pilti Vallisoo elust, kuid on ka luuletusi, mis kõnelevad loo. Teos on järelhüüe Mari Vallisoole ja koondab Kodavere murrakus kirjutatud loomingu, nii nagu autor ise oli soovinud ja kavandanud. (Vallisoo 2013: 96–99)

Pärast Mari Vallisoo surma tema perekonna poolt välja antud koondkogus „Mälestusi maailmast“ on nii kirjakeelseid kui ka Kodavere murrakus luuletusi. Kogu annab ülevaate Vallisoo loomingust alates kooliajast kuni viimase eluaastani. Raamatu lõpetavad kodaverekeelsed luuletused. Selles kogus on enamik Vallisoo luuletusi, kuid välja on jäänud kooliaegsed salmid, ajakirjanduses avaldatud luuletused ja tütre lasteetendustele kirjutatud stroofid. (Vallisoo, Kilk 2015: 7–8)

Luuletus „Lapi Liisa“ on kõigis kogudes.

Oluline on tähele panna, et enamuse murdelistest luuletustest kirjutas Vallisoo elu lõpupoolel ja see teadmine kannab endas sümboolselt lapsepõlvekeelt ning maastikke, mis Vallisoo siia ilma võtsid ja ära saatsid. Murdeluuletused on inimestest, kohtadest, asjadest. Oma roll on lõhnadel, värvidel ja iseloomulikel ütlemistel. Pikema lugemise käigus tulevad esile ajalised nihked ja sujuvad kaduvused. (Vallisoo 2015: 25)

2. Uurimuse ainestik ja meetodid

Murdeluuletuste leidmiseks ja analüüsiks laenutasin kõik Mari Vallisoo luuleraamatud ja postuumsed kogumikud. Alustasin lähilugemisega ja kirjutasin välja murdesõnad, hiljem kirjutasin kõik murdeluuletused *Word* dokumenti ja lisasin neile kirjakeelsed tõlked, mille juures kasutasin väikest murdesõnastikku, Eesti murrete sõnaraamatut, juhendajate ja konsultantide abi. Tõlgete tegemisel püüdsin olla võimalikult täpne, aga mõnel juhul oli vaja ümbersõnastamist ja lisaseletuste lisamist allviidetesse. Murdeluuletusi leidsin kokku 88. Oluline on ka märkida, et lisaks leidsin luuletuse „Tähestik“, mis oli koondkogus „Mälestusi maailmast“ lehekülgedel 460-471 ning *J*-tähele oli kirjutatud lisaks kirjakeelsele ka kodaverekeelne variant leheküljel 464.

Peale luulekogude sirvimisi jäid põhilisteks allikateks järgmised murdelisi luuletusi sisaldavad teosed:

- „Sünnisõnad ja surmasõnumid“ (1991)
- „Ussisõnad“ (2001)
- „Viimäne vihim“ (2013)
- „Mälestusi maailmast“ (2015).

Kogumikus „Sünnisõnad ja surmasõnumid“ on kasutatud rahvalaululist luulevormi. Sõnad on värsivormi seatud ja kõlavad loomulikult. Vallisoo püüdis kirjutada loomulikku Kodavere rahvakeelt. Siiski on olemas eripäraseid väljendeid ja ütluseid, mis mõjuvad otsekõne või tsitaatina, näiteks *mes sa lelod!* ’mis sa röögid!’.

Töö põhimeetodiks on kvalitatiivne analüüs. Vajalik oli lähilugemine, et mõista sisu ning sõnavara. Kõigepealt iseloomustasin murdeluuletuste sisu temaatiliselt. Koostasin ülevaate eripärastest murdejoontest ja -sõnadest. Eripäraste murdesõnade puhul on ka jälgitud, kas neid esineb korduvalt või ainult üksikjuhul.

Analüüsisin luuletusi häälikuliselt, morfoloogiliselt ja vaatlesin eripärast sõnavara. Selleks kirjutasin välja erijooned ja leidsin luuletused, milles olid antud tunnused olemas. Kirjutasin välja näited, esmalt murdekeeles, siis kirjakeeles ja sulgudesse lisasin luuletus(t)e pealkirja(d) ja reanumbri(d). Sõnavara analüüsides otsisin tuge sõnastikest ja püüdsin sõnad lisada tähestikulises järjekorras. Sõnavarajoonte levikuala määramisel olen kasutanud peamiselt „Väikest murdesõnastikku” ja „Idamurde sõnastikku“. Tõlkimisel oli abiks „Eesti keele seletav sõnaraamat“.

3. Idamurde kujunemine ja sisemine liigendus

Idamurre on põhjaeestilist päritolu ja Kesk-Eesti on keeleliseks aluskihiks. Sõdade tagajärjel on rahvastik muutunud ja rahvaarv eelnevat arvestades vähenenud ning kasvanud. Etnilise kogukonna pidev muutus annab alust idamurde grammatilisele ehitusele ja häälikulisele ebaühtlusele. Oluline on olnud vadja keele mõju, eriti vastastikune mõju naaberkeeltel (vene keel, soome keel), mis on sagedases kontaktis. Arheoloogid on arvanud, et vadja siirdlased asusid esimese aastatuhande teisel poolel Peipsi läänekaldale, kus toimus rahvaste segunemine. 11.–15.sajandil on muistsetest matmispaikadest leitud antropoloogiline ja arheoloogiline materjal, mis näitab, et siirdlasi on lisandunud hiljemgi. 13. sajandi alguses hõlmas muistne Vaiga maakond suurt osa tänase idamurde territooriumist. Aili Univere järgi jaguneb idamurre kolme rühma: põhja-, kesk- ja lõunarühm. Idamurde tuumala moodustavad Maarja-Magdaleena kirdeosa ning Kodavere murrak. Idamurde põhjarühma kuuluvad Iisaku, Tudulinna, Laiuse kirdenurk, Torma kihelkonna põhjaosa ning Avinurme murrak. Idamurde keskrühma kuuluvad Maarja-Magdaleena keskosa, Laiuse ning Palamuse idaosa, Torma murrak. Lõunarühma koosseisus on Maarja-Magdaleena lõunaosa murrak, Äksi murrak[1] ning Kodavere ja Palamuse murrakuala. (Univere 1996: 11–13)

Kodavere kihelkonna ajaloost on teada, et 1443. aastast on Kodavere omaette kihelkond, mis asus Põhja-Tartumaa idaserval. Idast piirab kihelkonda Peipsi järv, maismaal ümbritsevad Tartu-Maarja, Torma ja Maarja-Magdaleena kihelkonnad. Sassukvere ja Kodavere on ahelkülad. Kodavere kihelkonnas oli kuus valda. (Hiiemäe 1978: 17)

Lauri Kettunen arvas, et Kodavere nimi on seotud sõnaga *koda* tähenduses ’hoone, maja, suveköök’. Oluline oli kirik, mis hiljem hävis ja kool ning sealne hariduselu. (Viikberg 2019)

[1] tänapäevase käsitluse järgi on Äksi on keskmurde alal (Pajusalu jt 2018: 56)

4. Mari Vallisoo murdeluule temaatiline ülevaade

Mari Vallisoo luulele on sageli iseloomulik üleloomuliku ja argise ühendamine, aja peatumine ja hüpped, vihjed, salapärasus (Velsker 2022: 201). Tema luuleloomingut on temaatiliselt käsitlenud kirjandusteadlane Mart Velsker (2022) ja ka Evelyn Fridolin oma magistritöös „Peipsi-kirjanduse geokriitiline analüüs“ (2015).

Mart Velskri poolt esile toodud teemad on paljuski omased ka Vallisoo murdeluulele, neis leidub argisele laiema tähenduse andmist, ajalisi tagasivaateid ja ainukordsete olukordade esitamist, näiteks luuletustes „Riidekapp“ ja „Lapi-Liisa“.

Luuletuses „Riidekapp“ on kirjeldatud igas kodus olevat mööblieset ning selle sisu, mis annab argisele tähenduse. Samuti on põhjendused, milleks iga rõivast vaja läheb. Koid ja augud riide sees annavad edasi ajastule omast tagasivaadet. Luuletuse lõpus on igatsus millegi järele, mis soojendaks ning sobiv oleks isegi pimeda Vana-Loovi heegeldus.

Luuletuses „Lapi-Liisa“ on Lapi-Liisa kui luulemina, kes mõjub kui loodusjõud ja annab edasi ühe naise jõu ning vaatlejate hinnangud. Lapsed hõiguvad külahulluks ning niitjad ehmatavad kui häält teeb, samuti pesunaised vaatavad suurte silmadega. Viimaks istub Lapi-Liisa kraavi äärel ja mõtleb elu üle ning saab loodusega üheks.

Vallisoo murdeluuletustele on aga eriti iseloomulikud Fridolini magistritöös esitatud koha ja piiriga seotud teemad, nagu kodukoht, Peipsi-äärsus, piiride ja ääremaa tunnetus.

Luuletuses „*Kajakite kisa“ joovad lehmad Peipsi tühjaks Venemaani, mis kajastab piiride ja ääremaa tunnetust. Müütilisena tundub luuletus suurte loomade poolest, kelle sarvede vahet pääsuke pidi lendama seitse päeva. Nõustun Fridolini (2015: 49) kirjutatud mõttega: „Meenutuslik laad tõstab mineviku sündmused olevikulisse hetke – olevikustab need, mingisugusest minevikusündmusest rääkides, millega isiklik side puudub, kuid millega seob näiteks rahvuslik või romantiline huvi, siis seal on keskkonnal valitud ajaloolise sõlmpunkti käsitlemisel müstilise või saatusliku aura loomise funktsioon.”

Luuletuses „*Tulga“ on nimetatud tindipirukad, järv ning sõnum pirukate tegijatest, kes on juba surnud. Talabski saarte elanikest (venelased), kes kevadeti tindikala püüdsid eestlaste poolel. Kunagi oli kalu palju, kuid tänapäeval pole.

Luuletuses „*Kos Kalev?“ võib tuua välja intertekstuaalsusi meie rahvuseeposega „Kalevipoeg“ (Hasselblatt 2016). Näiteks Kalev peab plaani, kuidas tare tarbeks tuua laudu Venemaalt. Piirivalvajad ja kalakaitsjad on takistamas. Esile on toodud ka oma kohalike metsade vargus ning idee, et laudu võiks oma maa metsadest võtta.

Lisaks eelmainitud teemadele on põhjust esile tuua veel mitmeid murdeluuletustes esilduvaid teemasid, millest järgnevalt annan lühikese ülevaate.

Oluline teema Vallisoo luules on **oma keel**:

Kõege ilosam kiil jäe seie ’Kõige ilusam keel jäi siia’

(„Kiäled käänd ilma müüdä“, rida 4). Eelmainitud luuletuse lõpust nähtub, et „keel jäi meile, käänakud ja väänakud on sees ning oleme keele kandjad“ („*Siikõrd“, read 13–14):

Õma kiilt enäm mitte keski ei tiä ’Oma keelt enam mitte keegi ei tea’

(„Elo sae õtsa“, rida 2)

Kiil lõpsi ärä ’Keel lõppes ära’

Oma keele ohustatuse tunnetusega on seotud ka üldisemalt oma ja võõra vastuolu:

Eevalti õmad kodoss ärä ’Eevaldi omad kodust ära’

(„Kauge sugulane“, rida 4). Samas luuletuses rida 14

Kessi sii võõras tagatua aknass vuatab? ’Kesse see võõras tagatoa aknast vaatab?’.

Assi vai keski võõras ’astus või keegi võõras’

vüürusenukka seis ’eeskoja nurka seisis’

Vai saana-vanamor käis. ’Või sauna-vanamoor käis.’

(„*Pidimä videvikku“, read 3–5).

Oma lapsepõlvega on seotud laste ja vanainimeste suhete motiivid:

Pitkä põllegä vanamor õikas ’pika põllega vanamoor hõikas’

Minul õlid lapsed ühen koa ’Minul olid lapsed kaasas ka’

Ja vanamor lõik ’Ja vanamoor lõikas’

(„*Pitkä põllegä vanamor õikas“, read 1, 12, 14).

Lapsed ühen – kepsotasid ’Lapsed kaasas – kepsutasid’

Ämmäle saema ommokost ’Vanaemale saime hommikuks.’

(„*Õsta eden tulema“, rida 7, 24–25).

Oluline on Vallisoo luules ka loodus ja aeg:

Ennäh, tali müüdä! ’Ennäe, tali möödas!’

Pihlik ukse eden ’Pihlakas ukse ees’

vahi kuda estnud! ’vahi kuidas ehtinud!’

Kole ele! Täis ’Kole hele! Täis’

õege ulluss õisa. ’õige hullusti õisi.’

(„*Eks jäen külmä kätte“, read 8–12).

Aastaajad vahelduvad järgmistes ridades:

Varsi jõvvavad eenäkuud, juanipäävväd ja valged aad

’Varsti jõuavad heinakuud, jaanipäevad ja valged ajad’

(„*Vahi aknass ükskõik kohe puale“, read 12–13).

Jõvva kodo, keväde ’jõua koju, kevad’

(„Jõvvab kodo“, rida 2).

Ei tiä, kas sügised näeb vai ei. ’Ei tea, kas sügist näeb või ei.’

(„*Tere ommokod – öelsid“, rida 16).

Talvel lumise tiigä one külä kaugel. ’Talvel lumise teega on küla kaugel.’

(„Kauge sugulane“, rida 1).

Ükspääv vassa talve. ’Ükspäev vastu talve.’

(„*Vaesel lapsel võõral mual“, rida 6).

Talve aal läks metsä ’Talve ajal läks metsa’

(„*Juagu Matse naene“, rida 6).

Palju on murdeluuletustes juttu kodusest olustikust, riietusest, söökidest jms:

Kodo vaja üles õtsi,	’Kodus vaja üles otsida,
kohekõsta sae	kuhukohta sai
kirju vaas,	kirju vaas,
ja vaja tehä	ja vaja teha
pujuvartess luud –	pujuvartest luud –’

(„Lauba õsta“, read 6-10).

Tiid raadiu lasti – surmass sii	’Teed raadio lahti – surmast see
muku kõneleb.	muudkui kõneleb.’

(„Sialtpuult suadetud“, read 7–8).

Kapsad tahas tehä ja	’Kapsad tahaks teha ja
leibä tahas siädä.	leiba tahaks seada.
Leeväastja allitab.’	Leivaastja hallitab.
Õles aega! Ommepääv	Oleks aega! Hommepäev
vaja jahu sõelu.	vaja jahu sõeluda.
Tehä sukka, vaja vai	Teha sukka, vaja või
vanad ärä nõelu.	vanad ära nõeluda.
Lõngad õtsan. Kel sii aeg!	Lõngad otsas. Kel see aeg!’

(„*Kos niid päävväd kadovad“, read 3–10).

Tähtsad on Vallisoo murdeluuletustes ka loomad, eriti koduloomad, ning nendega seotud tunded. Lehmadest ta kirjutab lausa 15 korda:

Lehem laada taga rüükmä piss ’Lehm lauda taga röökima pistis’ („*Kirbu Teele nõiarohto kiit“, rida 8).

Laadal lehem-lammas ’Laudas lehm-lammas’
põle suand süümiss-juumiss pole saanud söömist-joomist’
Ei jõõda minä, ei sua Ei jooda mina, ei saa’
(„*Kõrra läks ämm kodoss ära“, read 8–10).

Lehem jo rüük ’Lehm juba röökis
Lehem, mes rüük, egä sii põle sii. Lehm, mis röökis, ega see pole see.
Minemä vedetud. Unte murretud. Minema veetud. Huntide murtud.’
(„*Lehem jo rüük“, rida 1; 13–14).

Viimasest kodutalu lehmast Lillist kõnelev luuletus „*Viimäne lehem rüük“ on kirjeldus looma hääbumisest, kui varasemad ravivõtted on ununenud ja raskest nahahaigusest enam lahti ei saa:

Kisendäb, sii lehem ’kisendab, see lehm’
(„*Messi kell one“, rida 13). Lehma eest tuli hoolitseda ja see oli raske kohustus.

Luuletustes on kirjutatud paljudest loomadest, lindudest, kaladest ja putukatest, peale lehmade esinevad ka lammas, koer, kass, hunt, kukk, siga, vares, ronk, ööbik, kiisakala, pääsuke, kajakas, koi, pull, rääbis, hobune, jänes, karu, ahven, sudakas ’koha’, tint, hani ja luik.

5. Vallisoo idamurdelise luule keeleline analüüs

5.1. Häälikulised murdejooned

5.1.1. Vokaalid

Mari Vallisoo murdeluules esinevad kõik iseloomulikud Kodavere vokalismi[2] eripärad, nii esisilbis:

o > *õ* – *õli* ’oli’ („Keväde Kodaveren“, rida 9), *õma* ’oma’ (Mussad pilved kogovad“, rida 14), *õtsa* ’otsa’ („Viimäne vihim“, rida 2), *kõhe* ’kohe, kiiresti’ („Siältpuult suadetud“, rida 11), *kõhta* ~ *kõsta* ’kohta’ („Vanaono“, rida 2; „*Õsta eden tulema“, rida 29);

epenteetilise[3] vahevokaali lisamine: *ahaju* ’ahju’ („Aasin aga agu ahaju“, rida 1); *lehem* ’lehm’ („Messi kell one“, rida 12), *lõhõn* ’lõhn’ („*Üks koer aagub külä taga“, rida 14), *vihim* ’vihm’ („Viimäne vihim“, rida 1);

u-lõpuline diftong[4] sõnas *nõul* ’nõel’ („*Ühessäkümne kahe“, rida 6);

ülipikkade keskkõrgete vokaalide kõrgenemine, nagu *ee* > *ii*: *kiigi* ’keegi’ („Keväde Kodaveren“, rida 2). *oo* > *uu*: *puult* ’poolt’ („Keväde Kodaveren“, rida 6), *luutus* ’lootus’ („*Käib ja küägiasju siädäb tämä“, rida 3), *kuuli* ’kooli’ („*Ruttu riide ja riidess lahti“, rida 2; „*Siikõrd“, rida 10); *öö* > *üü*: *üüd* ’ööd’ („Keväde Kodaveren“, rida 1);

teisevältelistes sõnades keskkõrgete pikkade vokaalide diftongistumine: *luomad* ’loomad’ („*Mesasja ma vedämä piäsi“, rida 16), või diftongi nn avardumine: *puale* ’poole’ („Keväde Kodaveren“, rida1), *küägin* ’köögis’ („Valge pääv“, rida 4; „*Neljäbä müüdä“ rida 7).

pikkade madalate vokaalide *aa* ja *ää* diftongistumine: *karjamual* ’karjamaal’ („Riidekapp“, rida 6), *kua* ’ka(a)’ („Ommoko põrandid pesti“, rida 3), *piäle* ’pääle, peale’ („Keväde Kodaveren“, rida 3);

järgsilbis *o* püsi: *elod* ’elud’, *kodo* ’kodu’ („Keväde Kodaveren“, rida 6);

vokaalharmoonia: *seesäväd* ’seisavad’ („Keväde Kodaveren“, rida 5), *eränüd* ’ärganud’ („Eede tütär“, rida 4); esineb ka *ö*-harmooniat: lörsö ’lörtsi’ („Läbi lörsö ja libedä“, rida 1).

nõrgas astmes diftongide järelosa assimileerumine[5]: *aagud* ’augud (auk)’ („Riidekapp“, rida 6), *laada* ’lauda (laut)’ („*Kas sii vana märä“, rida 21; „*Kirbu Teele nõiarohto kiit“, rida 8); *laald* ’laulis’ („*Eede tütär“, rida 3; „*Õli viil keski, kel õli anda“, rida 17);

[2] vokaalide süsteem („Eesti keele seletav sõnaraamat“)
[3] vahelepõimunud („Eesti keele seletav sõnaraamat“)
[4] kaksiktäishäälik („Eesti keele seletav sõnaraamat“)
[5] samataoliseks muutuma („Eesti keele seletav sõnaraamat“)

leevä ’leiva (leib)’ („*Pitkä põllegä vanamor õikas“, rida 4); *käädä* ’käia’ („*Vot kos aab lume“, rida 7; „*Läksimä tüdrikud tihkess piäle“, rida 8; „*Tämä tast jala taeva minnä“, rida 15); *kaegob* ’kaigub’ („Lapi-Liisa“, rida 9), *laenetab* ’lainetab’ („*Viimäne vihim“, rida 9); *lõegata* ’lõigata’ („Õhta“, rida 8).

5.1.2. Konsonandid

Esinevad ka konsonantismi murdelised erijooned, nt

h puudumine sõna alguses: *ommokopuale* ’hommikupoole’ („Keväde Kodaveren“, rida1);

d püsimine nõrgas astmes: *jõõda* ’jõua’ („*Kõrra läks ämm kodoss ära“, rida 10);

v püsimine sõnas vokaalide vahel: *üväl* ’heal’ („*Vihim sii sadab egäle piäle“, rida 3)

st muutumine *ss*-iks: *kasse* ’kaste’ („*Vanass jäen ja“, rida 13), *muss* ’must’ („Keväde Kodaveren“, rida 15);

ks muutumine *ss*-iks: *ualess* ’hooleks’ („*Kõrra läks ämm kodoss ärä“, rida 3);

ht muutumine *st*-ks: *kohekõsta* ’kuhukohta’ („Lauba õsta“, rida 7); *lasti* ’lahti’ („Siältpuult suadetud“, rida 7; „Vanaono“, rida 9; „*Takjid ja õhakanuppa“, rida 6);

h püsi nud-kesksõna vormides, nagu *lähnud* ’läinud’ („Küük“, rida 11; „*Mussad pilved kogovad“, rida 12).

5.2. Morfoloogilised murdejooned

Kodavere murrakule on iseloomulikud mitmed vormimoodustuse eripärad, nagu *da*-lõpuline osastav (*sinuda*), *ss*-lõpuline saav kääne (*puruss* ’puruks’), *ss*-lõpuline saav kääne (*märjäss* ’märjaks’) ja *n*-lõpuline seesütlev (*muan* ’maas’). Verbidele on omane *vad*-tunnus lihtminevikus (*nad läksivad, tegivad*), tingivas kõneviisis (*nad õleksivad, paneksivad*) ja kaudses kõneviisis (*nad jätnuvad* ’olevat jätnud’). Kodavere tuntud iidne tunnusjoon on eitusverbi pöördumine – olevikus: *ma en, sa et, tämä ei ~ ep, me emä, te etä, näväd eväd tule*; minevikus: *esin, esid, es, esimä, esitä, esid tule* (’ei tulnud’). (Viikberg: 2019) Need vormijooned tulevad esile ka Vallisoo luules, sellest esitatakse järgnevalt näited kõigepealt noomenite ja siis verbide kohta.

5.2.1 Noomenivormid

Noomenite käänamisel tuleb esile eripäraseid vorme omastavas, osastavas, seesütlevas, seestütlevas ja saavas käändes, nt

omastavas *erme* ’herne’(„*Takjid ja õhakanuppa“, rida 8; „*Akab nigu tõesselgi“, rida 12; „*Läägitä läägitä lillepõõsid“, rida 5);

osastavas käändes *da*-lõpuga *minuda* ’mind’ („Sõdass tullud“, rida 15); *tämädä* ’teda’ („Tämä tast jala taeva minnä“, rida 50), *autuda* ’autot’ („Õless Liisule kõneldä“, rida 14)

seesütlevas *n*-lõpuline: *kerikun* ’kirikus’ („*Õles Liisule kõneldä“, rida 9), *muan* ’maas’ („Iline aeg“, rida 8);

seestütlevas käändes on *st* asemel kasutusel *ss*: *aadikuss* ’aedikust (aedik)’ („Tapupääv“, rida 5);

saav kääne on Kodaverele omaselt *ss*-lõpuline: *ilmäsambass* ’ilmasambaks’ („*Kas sii vana märä“, rida 6).

Mitmuse vormides on kasutusel *e* mitmus *unte* ’huntide’ („Lehem jo rüük“, rida 14) ja ka *a*-mitmus: *kiva* ’kive’ („Akkab nigu tõesselgi“, rida 9), *õisa* ’õisi’ („Keväde Kodaveren“, rida 19).

5.2.2 Verbivormid

Olema-verbi oleviku ainsuse 3. pöörde vorm on *one* ’on’ („Lehem jo rüük“, rida 11).

Mitmuse 1. pöörde lõpp on *-ma/-mä*: *tulema* ’tuleme’ („Õsta eden tulema“, rida 1), *saema* ’saime’ („Kuali puale“, rida 28), *pidimä* ’pidasime’ („Pidimä videvikku“, rida 1).

Käskiva kõneviisi mitmuse 2. pöördes esineb tunnus *-ga*: *tulga* ’tulge’, *aaga* ’ajage’ („Lehem jo rüük“, read 4, 5).

Mineviku vormides on rohkem *i*-tunnust: *elli* ’elas’ („Lehem jo rüük“, rida 20), *põlli* ’põles’, *kussi* ’kustus’ („Aasin aga agu ahaju“, rida 3), *kiskin* ’kiskusin’ („Aasin aga agu ahaju“, rida 5).

Eripärased on lihtmineviku lühivormid, kus tunnus *i* on kadunud ja konsonandi peenendust ei ole märgitud: *juuks* ’jooksis’ („*Akas vara ommoko“, rida 2; „*Läägitä läägitä lillepõõsid“, rida 6); *kruap* ’kraapis’ („*Tiä mes õhtass suab“, rida 9; „*Õlesi kangass siädä“, rida 6), *leid* ’leidis’; *mäng* ’mängis’ („*Matsid vanamuari“, rida 7, 8).

Esineb ka *s*-tunnusega lihtmineviku vorme: *kõmps* ’käis, kõmpis’ („Õhtass kodo“, rida 14).

da-tegevusnimedes on kasutatud lühivorme: *auku* ’haukuda (haukuma)’ („Siältpuult suadetud“, rida 2).

Vallisoo luuletuste tuleb esile erinevaid eitusverbi vorme oleviku pööretes:

- *eb* ’ei’ („Keväde Kodaveren“, rida 15);
- *ep* ’ei’ („*Kos sii Miili nüid?“, rida 8);
- *eväd* ’ei’ („Siältpuult suadetud“, rida 13; „*Aasin aga agu ahaju“, rida 10, „*Kos niid pääväd kadovad“, rida 16).

Tema murdeluuletustes ei esine aga eitusverbi vorme mineviku pööretes, need olid nähtavasti selleks ajaks Kodavere argisest murdekeelest juba kadunud.

5.3. Sõnavara analüüs

Murdeluuletustes on palju sõnu, mille tüvi ja moodustus pole kirjakeeles tavapärane. Järgnevalt käsitlen neid sõnu kahes rühmas, vaadeldes kõigepealt eripäraste tüvedega murdesõnu sõnaliigiti, seejärel eripäraseid tuletisi ja lõpuks Vallisoo murdeluulele omaseid uudseid liitsõnu.

5.3.1. Kodavere eripärased murdesõnad

Vallisoo murdeluuletustes on rohkesti omapäraseid nimisõnu, mille hulgas on nii maastikusõnu, loodusnähtusi, puid, aega, inimest iseloomustavaid sõnu.

- *eenämu* ’heinamaa’ („Lauba õsta“, rida 3; „*Kos sii Miili nüid?“, rida 10; „*Takjid ja õhakanuppa“, rida 4)
- *karjamu* ’karjamaa’ („Tämä tast jala taeva minnä“, rida 14)
- *võsu* ’võsa’ („Läksimä tüdrikud tihkess piäle“, rida 7)
- *pajossik* ’pajustik’ („Tämä tast jala taeva minnä“, rida 11)
- *rägässikun* ’rägastikus’ („Vanass jäen ja“, rida 6)
- *iä* ’jää’ („Siältpuult suadetud“, rida 20)
- *iäl* ’hääl’ („Lapi-Liisa“, rida 10; „*Viimäne lehem rüük“, rida 5; „*Kuulin õmete ärä“, rida 5)
- *paadam* ’tugev tuisk’ (Vot kos aab lume“, rida 2)
- *iispä* ’esmaspäev’ („*Kos niid pääväd kadovad“, rida 20)
- *korjaja* ’kerjaja’ („*Mulliked trampisid õrass“, rida 7)
- *õlss* ’kodukootud jakk, kampsun’ („Pärimuskultuur“, rida 10)
- *ämm* ’vanaema, (ka ämmaemand)’ („*Matsid vanamuari“, rida 13; „*Kõrra läks ämm kodoss ära“, rida 1, 12; „Pärimuskultuur“, rida 3)
- *tolo* ’mõistus’ („Messa lorad!“, rida 2)
- *pihlik* ’pihlakas’ („Eks jäen külmä kätte“, rida 9), *pihlikepuu* ’pihlakapuu’ („Lehem jo rüük“, rida 22)
- *õõnap* ’õunapuu’ („Valge pääv“, rida 1)
- *ermid* ’herned’ („Õhta“, rida 9)
- *undilüpsik* ’kellukas’ („Lauba õsta“, rida 4)

Eripäraste nimisõnade hulgas on ka deminutiivseid[6] sõnu:

- *padukene* ’pajakene’ („Õhta“, rida 13)
- *varvuke* ’varreke’ („Lapi-Liisa“, rida 25)

Neis murdeluuletustes on ka mitmeid omapäraseid tegusõnu:

- *eelitseväd* ’õitsevad’ („*Läägitä läägitä lillepõõsid“, rida 2); *eelitsäb* ’õitseb’ („*Lehem jo rüük“, rida 22)
- *eränd* ’ärganud’ („Kõrra läks ämm kodoss ärä“, rida 38), *eränüd* ’ärganud’ („Eede tütär“, rida 4)
- *jõlgid* ’vigurdad’ („*Messa jõlgid“, rida 1)
- *kanad* ’jooksed’ („*Akas vara ommoko“, rida 14; „*Läbi lörsö ja libedä“, rida 6, 8)
- *lahe* ’lase, las’ („*Kõrra läks ämm kodoss ära“, rida 16; „Riidekapp“, rida 11; „Küük“, rida 15; „*Mesasja ma vedämä piäsi“, rida 15), *laheb* ’laseb’ (Kevad Kodaveren, rida 11)
- *lelod* ’karjud (röögid)’ („*Lehem jo rüük“, rida 10)
- *lorsob* ’lirtsub, lörtsub’ („Vanass jäen ja“, rida 7)
- *läägitä* ’kasta’ („*Läägitä läägitä lillepõõsid“, rida 1, 12)
- *mukitas* ’muheles’ („*Kirbu Teele nõiarohto kiit“, rida 12)
- *pegimä* ’liduma’ („Läbi lörsö ja libedä“, rida 5)
- *rääsätud* ’raisatud’ („Kuali puale“, rida 29)
- *törised* ’virised’ (Messa jõlgid“, rida 10)
- *ürjäsid* ’alustasid’ („Lavva jäären seetse suud“, rida 11)

Neist tegusõnadest on mitmed deskriptiivset [7]algupära: *jõlgid, lorsob, mukitas, törised* jt.

Ka murdeliste asesõnade ja asemäärsõnade hulgas on omapäraseid vorme:

- *kessi* ’kes see’ („Jõvvab kodo“, rida 8)
- *kos(a)* ’kus’ („Keväde Kodaveren“, rida 9; „Jõvvab kodo“, rida 10)
- *messä* ’mis sa’ („Keväde Kodaveren“, rida 13)
- *mõjal* ’mujal’ („Õles Liisule kõneldä“, rida 2)
- *seie* ’siia’ („Kiäled käänd ilma müüdä“, rida 4)
- *siden* ’sees’ („Valge pääv“, rida 2)
- *näväd* ’nemad’ („Läksimä tüdrikud tihkess piäle“, rida 9)

---

[6] meelitus, hellitus („Eesti keele seletav sõnaraamat“)
[7] kirjeldav („Eesti keele seletav sõnaraamat“)

Eripärased määrsõnad on tavaliselt tuletised murdeomaste sufiksitega:

- *ennemält* („Keväd Kodaveren“, rida 9; „Õhta“, rida 13; „Kolm kaussi“, rida 2)
- *kibedä* ’kiiresti’ („*Ruttu riide ja riidess lahti“, rida 5; „*Läbi lörsö ja libedä“, rida 3)
- *lahkess* ’lahti’ („Eks jäen külmä kätte“, rida 7)
- *metsite* ’metsa mööda’ („Õsta eden tulema“, rida 3)
- *moeto* ’muidu’ (Juagu Matse naene“, rida 30)
- *ommokote* ’hommikuti’ („Jõvvab kodo“, rida 16)
- *tänäväde* ’tänavu’ („Külmävares“, rida 5)
- *ulluss* ’hullusti’ (Eks jäen külmä kätte“, rida 12)
- *varmass* ’varmasti’ („Läbi lörsö ja libedä“, rida 4)
- *vastal* ’vastas’ („Kauge sugulane“, rida 7)

Esineb ka eripärase vormiga rõhumäärsõnu ja partikleid:

- *jüsku* ’justkui’ („*Kuulin õmete ärä“, rida 2; „Jõvvab kodo“, rida 3; „*Õsta eden tulema“, rida 14)
- *jüst* ’just’ („Lapi-Liisa“, rida 4; „*Pitkä põllegä vanamor õikas“, rida 3)
- *muku* ’muudkui’ („Keväde Kodaveren“, rida 16)
- *vad* ’vaid, ainult’ („*Siikõrd mia õlin Sillasu“, rida 17)

Vallisoo murdeluulele on iseloomulik intensiteedisõna *kole*: *kole ilus* ’väga ilus’ („Lapi-Liisa“, rida 10), *kole ele* ’väga hele’ („*Eks jäen külmä kätte”, rida 11), *kole iass* ’väga hästi’ (”*Õlesi kangass siädä”, rida 12).

5.3.2. Vallisoo isikupärased liitsõnad

Vallisoo kasutab palju isikupäraselt moodustatud liitsõnu ja sõnaühendeid, mida ta kirjutab kokku:

- *kaalalõikaja* ’kaelalõikaja’ („*Vanass jäen ja“, rida 13)
- *lapsevõnn* ’lapsepõnn’ („Akas vara ommoko“, rida 73)
- *lissupiirak* ’kartuli- ja pekitükkidega pirukas’ („*Neljäbä müüdä“, rida 5)
- *päävälinnukesed* ’päevalinnukesed’ („Tere ommokod – öelsid“, rida 18)
- *sõgeluum* ’pimeloom’ („Ussisõnad“, rida 5)
- *meienukass* ’meie nukast’ („*Pitkä põllegä vanamor õikas“, rida 6)
- *tiädupiäle* ’teadmist mööda’ („Mussad pilved kogovad“, rida 14)
- *tilgatutühjäss* ’tilgtult tühjaks’ („*Tuli põlend ja kiitnud ja kussnud“, rida 3)

- *tubanukass* ’toanurgast’ („Matsid vanamuari“, rida 3)
- *vüürusenukka* ’eeskoja nurka’ („*Pidimä videvikku“, rida 4)
- *üksipääni* ’üksinda’ („Sõdass tullud“, rida 14; „*Õli viil keski, kel õli anda“, rida 15, 16; „*Siikõrd mia õlin Sillasu“, rida 13)

Talle on iseloomulikud ka paarissõnade ja pikemate seotud sõnaühendite moodustamine:

- *ammu-aal* ’ammusel ajal’ („Siikõrd mia õlin Sillasu“, rida 15)
- *ilmass-muass* ’ilmast-maast’ („Lapi-Liisa“, rida 20)
- *kõege-ilma-ädäss* ’kogu ilma hädast’ („Mussad pilved kogovad“, rida 3)
- *poosikese-paganad* ’poisikese-paganad’ („Kos niid pääväd kadovad“, rida 34)
- *kati-matse-naese-kakku* ’kartulipudrukooki’ („Kolm kaussi“, rida 17)

Rahvaluuleliseks muudab tema luulekeelt algriimi kasutus liitsõnade ja sõnaühendite moodustamisel:

- *mua-mulla* ’maamulla’ („Messa lorad“, rida 6)
- *mussa mua-alune* ’musta maa alune’ („Ussisõnad“, rida 1, 17, 23)
- *õegeõel* ’õige õel, tige’ („Kolm kaussi“, rida 12)
- *õvve-õde* ’õue õde’ („Kirbu Teele nõiarohtu kiit“, rida 10)
- *õvve-õõnap* ’õue õunapuu’ („Sõdass tullud“, rida 13)
- *toboke tohmoke* ’tobuke totuke’ („Kolm venda“, rida 8)

Mari Vallisoo murdeluuletused näitavad Kodavere murraku rikkust kõigil keeletasanditel häälikutest eripäraste sõnade ja vormideni. Eriti iseloomulikud on tema murdeluulele omapärased liitsõnad ja sõnaühendid.

Kokkuvõte

Sügisel möödub Mari Vallisoo sünnist 75 aastat. Kuigi poetess pälvis mitmeid auhindu oma luuletuste eest, paistis ta avalikkusele varjus olevat, seda kinnitas ka Tiia Toometi (2015: 10) saatetekst koondkogus „Mälestusi maailmast“. Luuletaja väljendas end loomingu kaudu ega otsinud meedia ega lugejate tähelepanu. Vallisoo kasutab hulgaliselt lõppriime ja loodust, folkloori, vihjeid, üleloomulikku, müütilisust, argisust - kogu eelneva põimimine luuletekstides teeb Vallisoost ainulaadse luuletajana. Usun, et poetessi salapära ja tagasihoidlik loomus andis luulele erilise varjundi, mil luule kõneles ja luuletaja ei paistnud ka pärast autasusid end esile seadvat.

Bakalaureusetöö eesmärkideks oli anda täielik ülevaade Vallisoo murdeluuletustest, anda ülevaade murdeluuletuste kohast Vallisoo luules ja nende temaatikast, analüüsida Vallisoo murdeluuletuste keelelist eripära, sealhulgas tema poolt kasutatud haruldasi murdesõnu. Töö meetod oli kvalitatiivne analüüs ja materjaliks 88 murdeluuletust.

Esimene teoreetiline peatükk keskendus Vallisoo luulele ja selle taustale. Seal tõin välja kodukoha, inimesed ja luuletaja kujunemise jaoks olulised teemad. Teine peatükk selgitas uurimuse meetodeid ja ainestikku. Kolmas peatükk kirjeldas idamurde kujunemist, sisemist liigendust ja erijooni, andis lühiülevaate murde ajaloost ja eripäradest. Neljandas peatükis vaatlesin temaatiliselt Vallisoo murdeluuletusi, keskendudes olulistele teemadele, mida luuletaja on läbivalt kasutanud. Viiendas peatükis tegin ülevaate luuletuste häälikulistest ja morfoloogilistest murdejoontest, analüüsisin sõnavara ja eripäraseid sõnu, mis olid kirjutatud Kodavere murrakus ja pöörasin tähelepanu Vallisoo isikupärastele sõnadele.

Pean suurimaks väärtuseks töö lisa, milles on murdeluuletustele kirjutatud kirjakeelsed tõlked. Järgmised uurijad, huvilised ja idamurde austajad saavad ligipääsu Vallisoo luuletuste sügavusele.

Kirjandus

Eesti keele seletav sõnaraamat. 2009. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; http://www.eki.ee/dict/ekss/. (Vaadatud 18.10.2024)

Eesti murrete sõnaraamat. https://arhiiv.eki.ee/dict/ems/ (Vaadatud 28.04.25)

Elken, Anne, Karl Elken. 1999. *Peipsi piiril, Alatskivil.*

Fridolin, Evelyn. 2015. *Peipsi-kirjanduse geokriitiline analüüs.* Magistritöö. Tartu

Hasselblatt, Cornelius. *2016. Kalevipoeg Studies: the creation and reception of an Epic. Finnish Literature Society/SKS*

Hiiemäe, Mall. 1978. *Kodavere pajatused. Kujunemine ja koht rahvajututraditsioonis*. Tallinn: Eesti Raamat

Idamurde sõnastik. = IMS **IMS** idamurde sõnastik kasutatud 24.11.2024

Kilk, Ann, Liia Ling. 2000. *Sassukvere küla…inimesed…majad…mälestused*

Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg. 2018. *Eesti murded ja kohanimed*. Kolmas, täiendatud trükk. Toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

Toomet, Tiia. 2015. *Mälestusi maailmast 1966—2013.* Saatetekst. Tartu: Ilmamaa

Univere, Aili. 1996. *Idamurde tekstid*. *Eesti murded IV*. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Eesti Keele Instituut

Vallisoo, Mari. 1991. *Sünnisõnad ja surmasõnumid.* Tartu: Ilmamaa

Vallisoo, Mari. 2001. *Ussisõnad.* Tartu: Ilmamaa

Vallisoo, Mari. 2013. *Viimäne vihim.* Tartu: Ilmamaa

Vallisoo, Mari. 2015. *Mälestusi maailmast 1966—2013*. Tartu: Ilmamaa

Velsker, Mart. 2022. *Luulejutud Tekste aastatest 1994—2020*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Viikberg, Jüri. 2019. *Murdekiiker.* Eesti murdenäiteid kõnes ja kirjas. Tehniline teostus Marko Petron, Indrek Hein, toimetajad Mari-Liis Kalvik, Tiina Laansalu. Eesti Keele Instituut. Veebiväljaanne.https://www.eki.ee/murded/kiiker (Vaadatud 01.05.2025)

Väike murdesõnastik. Toim. Valdek Pall. http://www.eki.ee/dict/vms/ (Vaadatud 20.11.2024)

MARI VALLISOO'S EASTERN DIALECT POETRY. AN ANALYSIS.

Summary

Autumn marks the 75th anniversary of Mari Vallisoo's birth. Although the poetess won many awards for her poetry, she was a person of little publicity. This was confirmed by Tiia Toomet's (Toomet 2015: 10) accompanying article in a compilation „Mälestusi maailmast“. The poet expressed himself through his work and did not seek attention from the media or readers. Vallisoo uses a variety of endings, and nature, folklore, allusions, the supernatural, myth. The interweaving of all of the above in the poetic texts makes Vallisoo unique poet. I believe that the poetess's mystery and unassuming nature gave the poem a poetry a special connotation, where poetry spoke, and the poet did not seem to be a poet even after the poet's death even after the awards.

Bachelor thesis was to give a complete overview of Vallisoo's dialect poems, to give an overview of the place of dialect poems in Vallisoo's poetry and their themes, to analyse the linguistic specificity of Vallisoo's dialect poems, including his use of dialect poetry and the rare dialect words he used. The method of work was close reading and the material was 88 dialect poems.

The first theoretical chapter focused on Vallisoo's poetry and its background. There the place, the people and the themes important for the poet's development. The second chapter explained the research methods and material. Chapter three described the formation of the Eastern dialect, its internal articulation and distinctive features, gave an overview of the dialect's history and characteristics of the dialect. In the fourth chapter, I looked thematically at the Vallisoo dialect poems, focusing on the important themes that the poet has consistently developed in his dialect poems used throughout. In chapter five, I give an overview of the vocal and diacritical features of the poems morphological dialectal features, analysed vocabulary and specific words in both the dialects and paid attention to the vocabulary and vocabulary of the Vallisoo dialect personal words.

The greatest value of the appendix of the work, which contains translations of dialect readings. The following researchers, enthusiasts and admirers of the Eastern dialect can access Vallisoo's depth of Vallisoo's poems.

Lisa Mari Vallisoo murdeluuletuste tõlked

Järgnevalt on välja toodud luulekogu pealkiri ning selles luuletused, mis on läbivalt murdekeelsed. Kui pealkirja ees on tärn (*) tähendab see, et luuletus on peakirjata ning esitatud on esimene rida luuletusest. Luuletused on järjestatud kronoloogiliselt, mis tähendab siinses töös seda, et esmalt on kirjas luuletused, mis on ilmunud 1991. aasta luulekogus „Sünnisõnad ja surmasõnumid“, seejärel 2001. aasta „Ussisõnad“, 2013. aasta „Viimäne vihim“ ja koondkogus 2015. aastal „Mälestusi maailmast“ ilmunud luuletused kattuvad eelnevalt ilmunutega. Viimasena mainitud koondkogu eeskujul on saanud ka vahepealkirjad nimed. Juhul kui luuletus on mitmes kogus, siis olen märkinud lisaks järgnevate teoste nimed, aastaarvud ja leheküljed. Kui luuletuse lõpus on aastaarv, siis tähistab see aega, mil luuletus oli kirjutatud. Märgitud on ka erinevused väljaandeti kaldkriipsu (/) abil.

Sünnisõnad ja surmasõnumid

Keväde Kodaveren .....

Jõvvab kodo .....

Lapi-Liisa .....

Lauba õsta .....

Iline aeg .....

Kauge sugulane .....

Siältpuult suadetud .....

Ussisõnad

Õhta .....

*Tiä mes õhtass suab .....

*Aasin aga agu ahaju .....

Kolm kaussi .....

*Kos niid pääväd kadovad .....

*Matsid vanamuari .....

Valge pääv .....

*Vot kos aab lume .....

*Läksimä tüdrikud tihkess piäle .....

*Kõrra läks ämm kodoss ära .....

*Eks jäen külmä kätte .....

*Lehem jo rüük .....

*Vaesel lapsel võõral mual .....

*Eede tütär .....

*Üks koer aagub külä taga .....

*Juagu Matse naene .....

Tapupääv .....

Külmävares .....

*Tere ommokod – öelsid .....
Vanaono .....
Kolm venda .....
*Takjid ja õhakanuppa .....
*Vanass jäen ja .....
*Tämä tast jala taeva minnä .....
*Messa lorad! .....
*Akab nigu tõesselgi .....
*Õvve piäl nuur naene .....
*Kajakite kisa .....
*Tuli põlend ja kiitnud ja kussnud .....
*Neljäbä müüdä .....
*Kos sii Miili nüid? .....
Sõdass tullud .....
Riidekapp .....
Küük .....
*Varavalgen akad .....
*Käib ja küägiasju siädäb tämä .....
*Õli viil keski, kel õli anda .....
*Vihim sii sadab egäle piäle .....
*Mulliked trampisid õrass .....
Ussisõnad .....

Mälessuskilda kodaverekiilsess muailmass

*Pidimä videvikku .....
*Ommoko põrandid pesti .....
*Vahi aknass ükskõik kohe puale .....
*Õles Liisule kõneldä .....

*Ruttu riide ja riidess lahti .....
Kuali puale.....
*Kas sii vana märä.....
*Õlesi kangass siädä.....
*Kuulin õmete ärä .....
*Kirbu Teele nõiarohto kiit .....
*Lähäsi lavvakeriko.....
*Akas vara ommoko.....
*Mesasja ma vedämä piäsi .....
*Messa jõlgid.....
*Pääväd õtsa õppi .....
*Vahi kos ilusid tüdrikid! .....
*Vahi kos võõrid tullud .....
*Kos Kalev? .....
*Siikõrd mia õlin Sillasu .....
*Viimäne lehem rüük .....
*Siikõrd .....
*Messa kollad!.....
*Elu sae õtsa .....
*Mussad pilved kogovad.....
*Viimäne vihim .....
*Pitkä põllegä vanamor õikas.....
*Kiäled käänd ilma müüdä.....

Topi õmad

Topi õmad.....
Topivad.....
*Pisoänd kodokävijä.....

*Õsta eden tulema .....

*Tulga! .....

Õhtass kodo .....

Süägitego .....

Pärimuskultuur .....

*Kõneles pliitä jäären .....

*Ühessäkümne kahe .....

*Messi kell one.....

*Läbi lörsö ja libedä .....

*Läägitä läägitä lillepõõsid.....

*Lavva jäären seetse suud .....

„Sünnisõnad ja surmasõnumid“

Keväde Kodaveren	**Kevad Kodaveres**
(„Sünnisõnad ja surmasõnumid“ 1991: 28;	„Viimäne vihim“ 2013: 8; „Mälestusi maailmast“ 2015: 298)
Ükskõrd ommokopuale üüd	Ükskord hommikupoole ööd
kiigi su ülesse ajab./	keegi su üles ajab.
Lähäd õvve piäle ja näed:/–	Lähed õue peale ja näed:
nõnnagu magamajäänud käod	nõnda kui magama jäänud käod
seesäväd mussad majad.	seisavad mustad majad.
Suur lind tuleb järve puult,	Suur lind tuleb järve poolt,
lahti/peräni nokk./	pärani nokk.
Tuuleõhk pehme ku varsa mokk./	Tuuleõhk pehme kui varsa mokk.
Siäl, kos ennemält õli hang/ang,	Seal, kus ennemalt oli hang,
kaev ja obese juutmise pang,	kaev ja hobuse jootmise pang,
laheb ta maha ja tiibe alt	laseb (laskub) ta maha ja tiibade alt
punased jalad ajab./	punased jalad (välja) ajab.
Messä siäl vahid	Mis sa seal vahid
õma toreduss!	oma toredust!
Tämä ei/eb laasu mitte üks muss./	Tema ei lausu mitte üks must[8].
Liigutab muku suud./	Liigutab muudkui suud.
Ilm lähäb äkki heledäss/eledäss./	Ilm läheb äkki heledaks.
Vana lumepühkmise luud /lume-pühkmise-luud	Vana lume-pühkimise-luud
kõllasid õisa ajab./	kollaseid õisi ajab.

[8] Ei lausu sõnagi.

Jõvvab kodo	**Jõuab koju**

(„Sünnisõnad ja surmasõnumid“1991: 29; „Viimäne vihim“ 2013: 9; „Mälestusi maailmast“ 2015: 299)

Taevass alla linnuiäl –/, jõvva kodo, keväde,/! jüsku õegatasse./	Taevast alla linnuhääl – jõua koju, kevad, justkui hõigatakse.
Juba lõhnass aru suab – kase-,/ lepä-,/ huavapuid/uavapuid egä õhta/õsta õvve piäl lõegatasse/.	Juba lõhnast aru saab – kase-, lepa-, haavapuid iga õhtu õue peal lõigatakse.
Kessi assub karjamual/karjamul, mättäd krabiseväd?	Kesse astub karjamaal, mättad krabisevad?
Õtse siält, kos minev-uassa õli vasikite karjaaid ja juaginõu, jõvvab kodo keväde./ Jüripääv suab kätte./	Otse sealt, kus minevaasta oli vasikate karjaaed ja jooginõu, jõuab koju kevad. Jüripäev saab kätte.
Küll tä viilgi külmetäb ommokote./	Küll ta veelgi külmetab hommikuti.

Lapi-Liisa	**Lapi-Liisa**

(„Sünnisõnad ja surmasõnumid“ 1991: 30; „Ussisõnad“ 2001: 28; „Viimäne vihim“ 2015: 10; „Mälestusi maailmast“ 2015: 300)

Mina sii lahke Lapi-Liisa, lipid /- lapid undrukul./ Kui ma tahan, tõõseb pääv ja	Mina see lahke Lapi-Liisa, lipid-lapid seelikul. Kui ma tahan, tõuseb päev ja

jüst ma tahan ommokul./	just ma tahan hommikul.
Kui ma tõmban, tuleb tuul, kos kaseladvad kõegu/ovad./ Lapsed mu'da nõnnasamma küläulluss/- õegu/ovad./	Kui ma tõmban, tuleb tuul, kus kaseladvad kõiguvad. Lapsed mind nõndasama külahulluks hõiguvad.
Kui ma h/akan, külä kaegu/ob, M/mul one kole ilus iäl!/ Õege ärä ehmätäväd niitjäd eenäkuare piäl./	Kui ma hakkan, küla kaigub, mul on väga ilus hääl! Õige ära ehmatavad niitjad heinakaare peal.
Koledass kua kohmetavad pesonaesed Järva all./ Aavad silmäd suuress nigu Matsiaagu mullikal./	Koledasti ka kohmetuvad pesunaised Järva all. Ajavad silmad suureks nagu Matsiaagu mullikal.
Mina lahke Lapi-Liisa, lipid-lapid undrukul,/ K/konotan siin kruavi jäärel./ Ilmass-muass one mõelda mul./	Mina, lahke Lapi-Liisa, lipid-lapid seelikul, konutan siin kraavi äärel. Ilmast-maast on mõelda mul.
Sitä/asitik sõbrukene – Konotama/kükitämä kõrvuti./ kõrvuti. Kuni kasub varesputke varvuke me kõrvuni./	Sitasitikas sõbrakene – konutame/kükitame Kuni kasvab varesputke varreke me kõrvuni.

Lauba õsta	**Laupäeva õhtu**

(„Viimäne vihim“ 2013: 11; „Mälestusi maailmast“ 2015: 301)

Kruavi jäärel läägiväd	Kraavi äärel läigivad

lahked lepäpuud./	lahked lepapuud.
Lähmä lapsed eenämule	Lähme lapsed heinamaale
tuuma undilüpsikid	tooma kellukaid
ja tõisa tõrvalilla./	ja teisi tõrvalilli.
Kodo vaja üles õtsi,	Kodus vaja üles otsida,
kohekõsta sae	kuhukohta sai
kirju vaas,	kirju vaas,
ja vaja tehä	ja vaja teha
pujuvartess luud –	pujuvartest luud –
sii, kes egä lauba õsta	see, kes iga laupäeva õhtu
singer-vinger ninäprilla	singer-vinger ninaprille
küägiss õvve ae./	köögist õue ajas.

Iline aeg	**Hiline aeg**
(„Sünnisõnad ja surmasõnumid“ 1991: 32;	„Viimäne vihim“ 2013: 12; „Mälestusi maailmast“ 2015: 301)
Oh sa aeg, sa iline!	Oh sa aeg, sa hiline!
Taevad lindess tühjäd./	Taevad lindudest tühjad.
Aned-/loeged kadonud./	Haned-luiged kadunud.
Muku siäl, kos seesäväd	Muudkui seal, kus seisavad
rükkiõlge kuhjad,	rukkiõlgede kuhjad,
vahi, / vahi värvukesse	vahi, vahi värvukeste
parvi õtsman teri./	parvi otsimas teri.
Ommokoss on/one lumi muan,/	Hommikuks on lumi maas,
O/orjavitsä punane	orjavitsa punane
valge piäl ku veri./	valge peal kui veri.

Kauge sugulane	**Kauge sugulane**
(„Sünnisõnad ja surmasõnumid“1991: 33;	„Viimäne vihim“ 2013: 13; „Mälestusi maailmast“ 2015: 302)
Talvel lumise tiigä on/one külä kaugel./	Talvel lumise teega on küla kaugel.
Palju aega lähäb	Palju aega läheb
Eevalti aiani./	Eevaldi aiani.
Eevalti õmad kodoss ärä./	Eevaldi omad kodust ära.
T/tiäbkos./	Teab kus.
Trepilavvad ilma/ilmä müüdä laiali./	Trepilauad ilma mööda laiali.
Tagasitii piäl hall/all kass vastal./	Tagasitee peal hall kass vastas.
Küsi,/ mes tahad, tiib õma kassi-iält./	Küsi, mis tahad, teeb oma kassihäält.
Lähän edesi Juhani-/rahva puale./	Lähen edasi Juhani-rahva poole.
Suitso tõõseb, võibõlla uudissid	Suitsu tõuseb, võibolla uudiseid
kuuleb siält./	kuuleb sealt.
Õles kua koti-ivake veskile suata./	Oleks ka koti-ivake veskile saata.
Obene vana, õigetviisi ei näe./	Hobune vana, õiget viisi ei näe.
Kessi sii võõras tagatua aknass vaa/vuatab?	Kesse see võõras tagatoa aknast vaatab?
Üle-eelä Külm, kauge sugulane,	Üleeile Külm, kauge sugulane,
tuli meele ja pikäss ajass jäe./	tuli meile ja pikaks ajaks jäi.

Siältpuult suadetud	**Sealtpoolt saadetud**
(„Sünnisõnad ja surmasõnumid“ 1991: 34;	„Viimäne vihim“ 2013: 14; „Mälestusi maailmast“ 2015: 302—303)
Koer käräb, ei õle vihane,	Koer kärab, ei ole vihane,
varessid hauku/auku ia miil./	vareseid haukuda hea meel.
Vai nõnnasamagi karata./	Või nõndasamagi karata.
No nuur kua tämä viil./	No noor ka tema veel.

Üks õvve piäl, õma inime –	Üks õue peal, oma inimene –
vana lumepühkmiseluud/lume-pühkmise luud./	vana lumepühkimise luud.
Tiid raadiu lahti/lasti – surmass ta/sii	Teed raadio lahti – surmast see
muku kõneleb./	muudkui kõneleb.
e/Egä muud./	Ega muud.
Ommokoss õege kõledass,	Hommikuks õige kõledaks,
kõhe külmäss	kohe külmaks
lähäväd tuad/.	lähevad toad.
Seenäd eväd pidä./Vanad seenäd ei pidä.	Vanad seinad /Seinad ei pea.
Mesasja siikõrd	Misasja seekord
Vana-Juhanes minule suat	Vana-Johannes mulle saatis,
akna taha, kos lumi./	akna taha, kus lumi.
Vaadata/Vuadata	Vaadata
ei tahaski, aga piäd./	ei tahakski, aga pead.
Vot kos kõllane surmalinnuke	Vot kus kollane surmalinnuke
üü õtsa iäpurikid siäd!	öö otsa jääpurikaid seadis!

Ussisõnad

Õhta	**Õhtu**

(“Ussisõnad“ 2001: 6; „Viimäne vihim“ 2013: 17; „Mälestusi maailmast“ 2015: 384)

Kisub videvikuss.	Kisub videvikuks.
Keski õikab – Mari,	Keegi hõikab – Mari,
kas sa tiäd, kos sae	kas sa tead, kus sai
lambikluasi ari?	lambiklaasi hari?

Ari õmal käel!
Vai vaja õegata.
Vaja pühki, siädi,
tahti lõegata.

Hari endal käes!
Või vaja hõigata.
Vaja pühkida, seada,
tahti lõigata.

Põle eli! Õtsan.
Lähän aetass tuun.
Mua ja taevas kokko
nigu pime luum.

Pole õli! Otsas.
Lähen aidast toon.
Maa ja taevas kokku
nagu pime loom.

Õles – nigu ennemält
viil kui jumal lei.
Põle tiädä meele, kas
valgus suab vai ei.
1997

Oleks – nagu ennemalt
veel kui jumal lõi.
Pole teada meile, kas
valgust saab või ei.

***Tiä mes õhtass suab**

Tea mis õhtuks saab

(„Ussisõnad“ 2001: 7; „Viimäne vihim“ 2013: 18; „Mälestusi maailmast“ 2015: 385)

Tiä mes õhtass suab.
Kodo tulevad
Juak ja vana Mea
metsäss mõlemad.

Tea mis õhtuks saab[9].
Koju tulevad
Jaak ja vana Mea
metsast mõlemad.

Palka maja jaoss.
Ise lume täis,
märjäd nõnnagu.

Palke maja jaoks.
Ise lund täis,
märjad nõnda kui.

Keski uksess käis.

Keegi uksest käis.

[9] Ei tea, mida õhtusöögiks saab [teha].

Koer vist lahti kruap.
Kossa kisud! Vai!
Tiä mes õhtass? Kas
ermid likku vai.

Tuli ahju. Pärässe
lehmi juutma piäb.
Panen agu alla.
Padukene soe
seesäb patsa piäl.
1997

Koer vist lahti kraapis.
Kus sa kisud! Vai!
Tea mis õhtuks? Kas
herned likku või?

Tuli ahju. Pärast
lehmi jootma peab.
Panen hagu alla.
Pajakene soe
seisab kolde peal.

***Aasin aga agu ahaju**

Ajasin aga hagu ahju

(„Ussisõnad“ 2001: 8; „Viimäne vihim“ 2013: 19; „Mälestusi maailmast“ 2015: 386)

Aasin aga agu ahaju.
Panin aga pliita alla.
Vai tämä põlli! Ärä kussi!
Võtin viil kasetosto.

Kiskin naata ja nõgessid
ja koerapüärirosto,
maltsa ja mürgijuurikid.

Kiädin kõik padan suuren.
Sõnu viil piäle.

Näväd eväd süü.
Kõrvemekk õlla juuren/!

Ajasin aga hagu ahju.
Panin aga pliidi alla.
Või tema põles! Ära kustus!
Võtsin veel kasetohtu.

Kiskusin naate ja nõgeseid
ja koera-pöörirohtu,
maltsa ja mürgijuurikaid.

Keetsin kõik pajas suures.
Sõnu veel peale.

Nemad ei söö.
Kõrbemaik olla juures!

1998

Kolm kaussi

Kõege veiksem peris puruss.
Tõese sisse ennemält
vanuma sae piim.
Egä enäm!
Kuksi maha,
nüid one kriim.
Kuiva asja sisse panna.

Kõege suurem ärä kadus.
Tiä kos jäe.

Kessi lõhub, kaatab, laheb
kukku käess?
Kessi muu ku vanatige – õegeõel.
Tämäise.
Vahi kassi!
Kõik sii pääv ta silmi pessi.
Tuleb võõrid. Õles pakku
kati-matse-naese-kakku.
Kos sii jahumatt?
Kos sõel?
1997

Kolm kaussi

(“Ussisõnad“ 2001: 9; „Viimäne vihim“ 2013: 20; „Mälestusi maailmast“ 2015: 386—387)

Kõige väiksem päris puruks.
Teise sisse ennemalt
vanuma sai piim.
Ega enam!
Kukkus maha,
Nüüd on kriim[10].
Kuiva asja sisse panna.

Kõige suurem ära kadus.
Teab kus jäi.

Kesse lõhub, kaotab, laseb
kukkuda käest?
Kesse muu kui vanatige – õige õel.
Tema ise.
Vahi kassi!
Kõik see päev ta silmi pesi.
Tuleb võõraid. Oleks pakkuda
kati-matsi-naise-kakku[11].
Kus see jahumatt?
Kus sõel?

[10] Natuke katki, kriim sees, ei pea enam vett.
[11] kartulipudrukooki

***Kos niid pääväd kadovad**

(“Ussisõnad“ 2001: 10; „Viimäne vihim“ 2013: 21; „Mälestusi maailmast“ 2015: 387—388)

Kos niid pääväd kadovad,
mina tahas tiädä.
Kapsad tahas tehä ja
leibä tahas siädä.
Leeväastja allitab.
Õles aega! Ommepääv
vaja jahu sõelu.
Tehä sukka, vaja vai
vanad ärä nõelu.
Lõngad õtsan. Kel sii aeg!
Kos viil lammas niitä!
Ah mes ilmaasjata
ike aega viitä!

Poosikese-paganad
lõuneni kas magavad,
vettki eväd õled tuand
egä pliita-agu.

Mes aeg jõvvad! m/M/Mes aeg suad!
Mes aeg eläd. Agu
iispä akan. Sennini
põle aega suand.
1997

Kuhu need päevad kaovad

Kuhu need päevad kaovad,
mina tahaks teada.
Kapsad tahaks teha ja
leiba tahaks seada.
Leivaastja hallitab.
Oleks aega! Hommepäev
vaja jahu sõeluda.
Teha sukka, vaja või
vanad ära nõeluda.
Lõngad otsas. Kel see aeg!
Kus veel lammas niita!
Ah mis ilmaasjata
ikka aega viita!

Poisikese-paganad
lõunani kas magavad,
vettki ei ole toonud
ega pliidi-hagu.

Mis aeg jõuad! Mis aeg saad!
Mis aeg elad. Aga kui
esmaspäeval hakkan. Senini
pole aega saanud.

***Matsid vanamuari**

Matsid vanamuari
mardipäävä paiku.
Tubanukass väljä
sängi veid.
Sängi alt, kos vähä
õleprahti, tolmo,
lapsekene mäng, siält
laalulehe leid.

Aga katsu õtsi, messi ärä pand
surnu – kui viil õli,
koperdas ja käis.
Paksud kirjud kindad,
tõesse ämm viil and.

Piäle katri külmäs.
Kõva, konar, puid kas
lõhu vassa muad.
Kos niid kirjud suojad?
Õhta õtsa õtssin.
Ike kätte ei suand./
1997

Matsid vanamoori

(“Ussisõnad“ 2001: 11; „Viimäne vihim“ 2013: 22; „Mälestusi maailmast“ 2015: 388)

Matsid vanamoori
mardipäeva paiku.
Toanurgast välja
sängi viisid.
Sängi alt, kus väheke
õleprahti, tolmu,
lapsekene mängis, sealt
laululehe leidis.

Ära katsu otsida, mille ära pannud
surnu – kui veel oli,
koperdas ja käis.
Paksud kirjud kindad,
teiste[12] vanaema veel andis.

Peale kadrit[13] külmetas.
Kõva, konar, puid kasvõi
lõhu vastu maad.
Kus need kirjud soojad?
Õhtu otsa otsisin.
Ikka kätte ei saanud.

[12] naabri
[13] kadripäeva

Valge pääv

Ukse-esine õõnap
üleni lume siden.
Viimäne ku õks.

Tuban ja küägin rahu.
Paljas kangaspuie
lõgin lõks ja lõks.

Nõnna jäljetä valge.
Ilmangi mitte keski
põle käänd sedä tiid.

Ono viil küsib – mes?
Tämä jäe Põhjasõdan
kurdiss ja pimedäss.

Õikan, et vaja kiitä
vabarnavarre-tiid.

Külmäirm nigu ihun.
Kangatriip lähäb pihun
külmäss ja sinisess.
1997

Valge päev

Ukseesine õunapuu
üleni lume sees.
Viimane kui oks.

Toas ja köögis rahu.
Paljas kangaspuude
lõgin lõks ja lõks.

Nõnda jäljeta valge.
Ilmaski mitte keegi
pole käinud seda teed.

Onu veel küsib – mis?
Tema jäi Põhjasõjas
kurdiks ja pimedaks.

Hõikan, et vaja keeta
vaarikavarreteed.

Külmahirm nagu ihus.
Kangatriip läheb pihus
külmaks ja siniseks.

(“Ussisõnad“ 2001: 12; „Viimäne vihim“ 2013: 23; „Mälestusi maailmast“ 2015: 389)

***Vot kos aab lume**

Vot kus ajab lund

(“Ussisõnad“ 2001: 13; „Viimäne vihim“ 2013: 24; „Mälestusi maailmast“ 2015: 390)

Vot kos aab lume!
Viimäne paadam!
Ei paessa laadanukk lume sidess.

Kes niid siäl?
Kohe niid läbi toeso –
Eevalti Eeva ja Vanatua Aadam?

Mes meie õvven trambivad käädä!
Kadovad – kos tõesse õmade põllud,
tagapuul eenäm.
Koskõhta näväd
kadovad.
Õlid vai eväd õllud?
1998

Vot kus ajab lund!
Viimane paadam[14]!
Ei paista laudanurk lume seest.

Kes need seal?
Kuhu need läbi tuisu –
Eevaldi Eeva ja Vanatoa Aadam?

Mis meie õues trambivad käia!
Kaovad – kus teiste omade põllud,
tagapool heinamaa.
Kuskohta nemad
kaovad.
Olid või ei olnud?

***Läksimä tüdrikud tihkess piäle**

Läksime tüdrukud tihtipeale[15]

(“Ussisõnad“ 2001: 14; „Viimäne vihim“ 2013: 25; „Mälestusi maailmast“ 2015: 390)

Läksimä tüdrikud tihkess piäle
kelkegä ülesse kaldapiäle,
kost sae lassa pitkä sõedu
õiges õja-iäle.

Püherdäsimä lume siden,
märjäd nõnnagu ullud.
Keski viil krõbissas võsu taga –

Läksime tüdrukud tihtipeale
kelkudega üles kalda peale,
kust sai lasta pika sõidu
otse oja jääle.

Püherdasime lume sees,
märjad nõnda kui hullud.
Keegi veel krõbistas võsa taga –

[14] Hirmus tuisk (või ka segadus).
[15] *tihkess piäele* ’tihtipeale’

ädä ja tõbi siäl mässäsid käädä.
Meele näväd eväd tullud.
1998

häda ja tõbi seal mässasid käia.
Meile nemad ei tulnud.

***Kõrra läks ämm kodoss ärä**

Korra läks vanaema[16] kodust ära

(“Ussisõnad“ 2001: 15; „Viimäne vihim“ 2013: 26; „Mälestusi maailmast“ 2015: 391)

Kõrra läks ämm kodoss ärä.
Majakruami ja luomad
jätt tämä minu ualess.

Jäen aga tilluke tukma.
Seenäd akasid kukma,
ahajukivid viirmä,
katusse-ari praks pualess.
Laadal lehem-lammas
põle suand süümiss-juumiss.

Ei jõõda minä, ei sua.
Mes
ütlen, ku kodo suab ämm
ja tõesed kõik tämäl perän.

Parem ma soegon viilgi.
Parem põleski eränd!

Lahe ta laguneb
lagedass
nõnnagu enne luumiss.

Korra läks vanaema kodust ära.
Majakraami ja loomad
jättis ta minu hooleks.

Jäin aga, tilluke, tukkuma.
Seinad hakkasid kukkuma,
ahjukivid veerema,
katusehari praks pooleks.
Laudas lehm-lammas
pole saanud söömist-joomist.

Ei jõua mina, ei saa.
Mis
ütlen, kui koju saab vanaema
ja teised kõik temal järel.

Parem ma suigun veelgi.
Parem polekski ärganud!

Las ta laguneb
lagedaks
nõnda kui enne loomist.

[16] Võib tähendada ka vanaema.

1998

***Eks jäen külmä kätte** **Eks jäin külma kätte**

(“Ussisõnad“ 2001: 16; „Viimäne vihim“ 2013: 27; „Mälestusi maailmast“ 2015: 392)

Eks jäen külmä kätte
kavvass.
Et ei tiädnud
nädälid ei päävi
egä tunnud tõisa.

Ükskõrd emä õikas.
Siis saen silmäd lahkess.
Ennäh, tali müüdä!

Pihlik ukse eden
vahi kuda estnud!
Kole ele! Täis
õege ulluss õisa.
1998

Eks jäin külma kätte
kauaks.
Et ei teadnud
nädalaid ei päevi
ega tundnud teisi.

Ükskord ema hõikas.
Siis sain silmad lahti.
Ennäe, tali möödas!

Pihlakas ukse ees,
vahi kuidas ehtinud!
Kole hele! Täis
õige hullusti õisi.

***Lehem jo rüük** **Lehm juba röökis**

(“Ussisõnad“ 2001: 17; „Viimäne vihim“ 2013: 28 teine pool taandega; „Mälestusi maailmast“ 2015: 392—393)

Lehem jo rüük,
vana muss.
Õles õegata:
tulga te kodo!
Aaga te kari!

Lehm juba röökis,
vana must.
Oleks hõigata:
tulge te koju!
Ajage te kari!

Kõrvesu karjamul
tõessega ühen
karjatüdrik Vidrike Mari.
Tulga jo! Õhta jo käen.

Messa lelod!
Uvved one, tõesed one
luomad ja elod.
Lehem, mes rüük, egä sii põle sii.
Minemä vedetud. Unte murretud.
Ülesse künnetud Karja Tii.
Mes niid viil one eläjäluomad –
ahtrass jäed, vasiked
eväd tuu.
Mari, kessi õli karjatüdrikuss,
vanass elli.
Ammugi matetud.
Avva piäl eelitsäb pihlikepuu.
1997

Kõrvesoo[17] karjamaal
teistega koos
karjatüdruk Vidrike Mari.
Tulge juba! Õhtu juba käes.

Mis sa röögid!
Uued on, teised on
loomad ja elud.
Lehm, mis röökis, ega see pole see.
Minema veetud. Huntide murtud.
Üles küntud Karja Tee.
Mis need veel on elajaloomad –
ahtraks jäid, vasikaid
ei too.
Mari, kesse oli karjatüdrukuks,
vanaks elas.
Ammugi maetud.
Haua peal õitseb pihlakapuu.

***Vaesel lapsel võõral mual**

Vaesel lapsel võõral maal

(“Ussisõnad“ 2001: 21; „Viimäne vihim“ 2013: 29; „Mälestusi maailmast“ 2015: 395)

Vaesel /-lapsel võõral mual
põle õllud põlve.

Pand õmad kolid rätku sisse.
Neli nukka sõlme.

Vaesel lapsel võõral maal
pole olnud põlve.

Pannud omad kolid rätiku sisse.
Neli nurka sõlme.

[17] kohanimi

Akand assma kodo puale
ükspääv vassa talve.

Nõnna assub. Kessi tiäb,
mitukümmet põlve.
1997

Hakanud astuma kodu poole
ükspäev vastu talve.

Nõnda astub. Kesse teab,
mitukümmend põlve.

***Eede tütär**

Eide tütar

(“Ussisõnad“ 2001: 22; „Viimäne vihim“ 2013: 30; „Mälestusi maailmast“ 2015: 395—396)

Eede tütär
põõnutas magada.
Kukk jo kolmat kõrd laald.

Ei tämä eränüd.

Keskommok käen.
Tõese külje viil siäd.

Lõõna sae läbi ja luomatalitus.
Metsä jääre lask pääv.

Eede tütär põõnutas magada!

Uni and tämäle uvve undruku.
Rükkilille-sinise,
saban
maranapunane paal.
1997

Eide tütar
põõnutas magada.
Kukk juba kolmandat korda laulis.

Ei tema ärganud.

Keskhommik käes.
Teise külje veel seadis.

Lõuna sai läbi ja loomatalitus.
Metsa äärde laskus päev.

Eide tütar põõnutas magada!

Uni andis temale uue seeliku.
Rukkilille-sinise,
sabas
maranapunane pael.

***Üks koer aagub külä taga**

Üks koer aagub külä taga –
Karva Muki vai Ähnä Tuks.
Aavad luumi kodo.
Jo õhta.
Lambalaada lahtine uks
nigu peräni suu – muku küsib,
kudaviisi, kohe ja meks?
Aga kiigi ei tiä.
Juba pime.
Puale üüni käib rehepeks.
Massin müriseb. Põlveni põhun
vanatont vai naene vai miis.
Kuulta kuradid kuhja piält.
Suve viimäne lõhn seesäb/lõhõn one õhun.
Õõnte, õlge ja kartulipiälsite.

Massin müriseb. Vahepiäle
tiib inimese iält.
1997

Üks koer haugub küla taga

(“Ussisõnad“ 2001: 23; „Viimäne vihim“ 2013: 31; „Mälestusi maailmast“ 2015: 396)

Üks koer haugub küla taga –
Karva Muki või Ähnä Tuks.
Ajavad loomi koju.
Juba õhtu.
Lambalauda lahtine uks
nagu pärani suu – muudkui küsib,
kuidasviisi, kuhu ja miks?
Aga keegi ei tea.
Juba pime.
Poole ööni käib rehepeks.
Masin müriseb. Põlveni põhus,
vanatont või naine või mees.
Kuulda kuradid kuhja pealt.
Suve viimane lõhn seisab/on õhus.
Õunte, õlgede ja kartulipealsete.

Masin müriseb. Vahepeal
teeb inimese häält.

***Juagu Matse naene**

Juagu Matse naene
põle päävä aegu
tehno/ud ühte tüüd.

Jaagu Matsi naine

(„Ussisõnad“ 2001: 24—25; „Viimäne vihim“ 2013: 32—33; „Mälestusi maailmast“ 2015: 397)

Jaagu Matsi naine
pole päeva aegu
teinud ühtegi tööd.

Üüsi lehmä lüps ja (->)	Öösel lehma lüpsis ja
üüsi siga süüt.	öösel siga söötis.
Talve aal läks metsä	Talve ajal läks metsa
jõhvikile, vai kas (->)	jõhvikale, või kas
kasevihtu taht/kasevistu tast.	kasevihtu tahtis.
Sõge! Lähän kodoss,	Sõge! Lähen kodust,
egä ennemält	ega ennemalt
tule, kui näen koskil	tule, kui näen kuskil
kolme – kasvai kahte	kolme – kasvõi kahte
niskess ullu, no vai	sellist hullu, no või
viilgi ullemad.	veelgi hullemat.
Nõnna Juagu Mats	Nõnda Jaagu Mats
öelnud. Koti, mütsi	öelnud. Koti, mütsi
võtt ja kodoss ärä,	võttis ja kodust ära,
kohe ilmkuarde,	kuhu ilmakaarde,
lõune vai kas suarde.	lõunasse või kas[või] saarde[18].
Käis tä kavva käis,	Käis ta kaua käis,
ühekõrra kuuld –	ühe korra kuulis –
messi kisa-kärä	misse kisa-kära
üle metsä, mõisa?	üle metsa, mõisa?
Kõrge mäe piäl	Kõrge mäe peal
ühed, kes ei mõessa	ühed, kes ei mõista
kedrätä ei kündä,	kedrata ega künda,
õppavad siält tõisa.	õpetavad sealt teisi.
Õmavahel tülin –	Omavahel tülis –
kessi tark, kes loll.	kesse tark, kes loll.
Rutemalt ku moeto	Rutemini kui muidu
tulema siält kats.	tulema sealt katsus.
Kes ei usu – tulga	Kes ei usu – tulge

[18] Ilmasuunana tähendab kagu.

vastka ise – kodo
Juagu Mats.
1997

vaadake ise – kodus
Jaagu Mats.

Tapupääv

Tapupäev

(„Ussisõnad“ 2001: 26; „Viimäne vihim“ 2013: 34; „Mälestusi maailmast“ 2015: 398)

Vassa üükülmä pihk,
siatapu-nuga ihk
vana siatapja Juks.
Kohe sii künä sae?
Aadikuss väljä ae
õma mussapiä õina.
Õmete isemuudu
kääks tänä laadauks,
luuma õvve kui lask.

Ei juuksu pand, niske muud tal,
muku seesäb ja vahib puu all,
koss sii kahearune kask
viskas jo lehte kõllass.

Vana siatapja Juks ei tiä,
kuda assu vai õlla.
Ike viil nuga teritäs.
Siis pani – *in vino veritas* –
puul pudelid inge alla.
Tõus üles ja egä muud, et
panga te, poosid, patta vett
ja tehkä tuli alla.

Vastu öökülma pihk,
seatapunuga ihus
vana seatapja Juks
Kuhu see küna sai?
Aedikust välja ajas
oma mustapäise oina.
Ometi isemoodi
kääksus täna laudauks,
looma õue kui laskis.

Ei jooksu pannud, selline mood tal,
muudkui seisab ja vahib puu all,
kus see kaheharuline kask
viskas juba lehtedesse kollast.

Vana seatapja Juks ei tea,
kuidas astuda või olla.
Ikka veel nuga teritas.
Siis pani – *in vino veritas* ’viinas tõde’ –
pool pudelit hinge alla.
Tõusis üles ja ega muud, et
pange te, poisid, patta vett
ja tehke tuli alla.

1997

Külmävares

Tiän ühte külmävaress.
Väljä ei sua tädä taress.
Niskene linnusort.
Konotab kodo nukan.

Tänäväde ilm jahe.
Parem õvve ei lähä.
Tiäbmes lumi vai rahe
sadab viil selgä pähä.

Kohe ta päräss jäe?
Tänä tädä siin ei näe.
Ei õle tõesse ulgan.
Kui õiguss/õigess üteldä, täätsä tõtt –
juanipääväne külm
tämä ärä võtt.
1997

Külmavares

Tean ühte külmavarest.
Välja ei saa teda tarest.
Niisugune linnusort.
Konutab kodus nurgas.

Tänavu ilm jahe.
Parem õue ei lähe.
Teab mis lumi või rahe
sajab veel selga, pähe.

Kuhu ta pärast jäi?
Täna teda siin ei näe.
Ei ole teiste hulgas.
Kui õigust rääkida, täitsa tõtt –
jaanipäevane külm
tema ära võttis.

(“Ussisõnad“ 2001: 27; „Viimäne vihim“ 2013: 35; „Mälestusi maailmast“ 2015: 399)

***Tere ommokod – öelsid**

Tere ommokod – öelsid,
ko kokko saed
tii piäl kaks vananaiss.

Tere hommikust – ütlesid

Tere hommikust – ütlesid,
kui kokku said
tee peal kaks vana naist.

(“Ussisõnad“ 2001: 29; „Viimäne vihim“ 2013: 36; „Mälestusi maailmast“ 2015: 399—400)

Ilus soe ilm õli, keväde,	Ilus soe ilm oli, kevad,
linnud laalsid ja päävä paiss.	linnud laulsid ja päev paistis.
Ei tuuleõhku/ tuule õhku.	Ei tuuleõhku,
k/Kost aru suad,	kust aru saad,
kessi kruaks – kas vares vai ronk.	kesse kraaksus – kas vares või ronk.
Üks naene sii õli lai nigu suad.	Üks naine, see oli lai nagu saad.
Sii tõene üks kõver konks.	See teine üks kõver konks.
Mes uudissid näväd/nämäd kõnelsid.	Mis uudiseid nemad kõnelesid.
Mes keski öelnud, kos kääand.	Mis keegi öelnud, kus käinud.
Vai mõni one õige inime!	Või mõni on õige inimene!
Üks õli jah, sii oleva	Üks oli jah, see olevat
nüid õege õtsa jäänd.	nüüd õige otsa jäänud.
Ei tiä, kas sügised näeb vai ei.	Ei tea, kas sügist näeb või ei.
Ei õld viil üteldud kõik,	Ei olnud veel öeldud kõik,
kui ju päävälinnukesed jäed vait	kui juba päevalinnukesed jäid vait
ja juba üäbik õik.	ja juba ööbik hõikus.

Vanaono	**Vanaonu**

(„Ussisõnad“ 2001: 30; „Viimäne vihim“ 2013: 37; „Mälestusi maailmast“ 2015: 400—401)

Jutta vanaono tiäs	Jutte vanaonu teadis
egä asja kõsta/kõhta.	iga asja kohta.
Kõneles, et kuda ta	Kõneles, et kuidas ta
kõrra lauba õsta/õhta	korra laupäeva õhtul
Kodavere kuasikuss	Kodavere kaasikust
vihaõksu tast.	vihaoksi tahtis.
Ennäh, kes niid käävad siäl,	Ennäe, kes need käivad seal,
mõnel valge rätik piäl,	mõnel valge rätik peal,
rätkunukad lasti/lahti.	rätiku nurgad lahti.
Mõni laps, ma/aailmatus	Mõni laps, ilmatu [palju]

õege vanu naisa,
mõni tüdrik peris nuur
ulgan. Kes niid – vai sa/Kes – no vai sa
ligi lähäd küsimä.
Tiäväd järve jäären
peso, linad lipneväd,
suured nigu põllud.
Vanaonol enäm muud
põle miälen õllud –
kuda kuasik kahisi,
kedä üäbik õik.
Õli niske uassa-aeg –
vanaono keväd.
Messi surmass peljätä!
Ennäh, näväd kõik
one üle eländ.
1997

õige vanu naisi,
mõni tüdruk päris noor
hulgas. Kes need – või sa
ligi lähed küsima.
Teevad järve ääres
pesu, linad lipnevad,
suured nagu põllud.
Vanaonul enam muud
pole meeles olnud –
kuidas kaasik kahises,
keda ööbik hõikas.
Oli selline aastaaeg–
vanaonu kevad.
Mis sest surmast peljata!
Ennäe, nemad kõik
on üle elanud.

Kolm venda

Kolm venda

(„Ussisõnad“ 2001: 31; „Viimäne vihim“ 2013: 38; „Mälestusi maailmast“ 2015: 401)

Kolm õli venda minul õdel.
Üks sii sirge nõnnagu
Märdi männiku puu.

Tõene jaksu pualess kange.
Sii tõss kasvai kümme pange
ühekõrraga ülesse.
Saanavett kui sae kannetud.

Kolm oli vendi minu õel.
Üks see sirge nõnda kui
Märdi männiku puu.

Teine jaksu poolest kange.
See tõstis kasvõi kümme pange
ühekorraga üles.
Saunavett kui sai kantud.

Kolmas vend toboke tohmoke.

Nüid käin ja koperdan kabeliaida.
Vaja siädä. Kuniss päävi
minule õdele annetud.

Üks sii sirge, tõene kange,
kolmas toboke tohmoke.
1997

Kolmas vend tobuke totuke.

Nüüd käin ja koperdan kabeliaeda[19].
Vaja seada. Kuniks päevi
minule, õele antud.

Üks see sirge, teine kange,
kolmas tobuke totuke.

***Takjid ja õhakanuppa**

Takjaid ja ohakanuppe

(„Ussisõnad“ 2001: 32; „Viimäne vihim“ 2013: 39; „Mälestusi maailmast“ 2015: 402)

Takjid ja õhakanuppa
akanud undrukusappa,
kui kääsin vemmält tuoman
kruavi piält eenämult.
Aga vai aru luomal!
Kuda ta lasti/lahti kisk.
Ike tal vaja tükki
kapsamuale ja ermepiindra,
tõesse õmade rükki.
Kohe ta nüid viil sae, kas
võta vai malak praegass!
Ilja jo, akab udu[20].
Tule õmete kodo!
Kas sa suad! Aga vai ta
inimess kuuleb, no ei.

Takjaid ja ohakanuppe
hakanud seelikusappa,
kui käisin vemmalt toomas
kraavi pealt heinamaalt.
Aga või aru loomal!
Kuidas ta lahti kiskus.
Ikka tal vaja tükkida
kapsamaale ja hernepeenrasse,
teiste omade rukkisse.
Kuhu ta nüüd veel sai, kas
võta või malakas praegu!
Hilja juba, hakkab udu.
Tule ometi koju!
Kas sa saad! Aga või ta
inimest kuuleb, no ei.

[19] surnuaeda
[20] tolo- rumalust tegema

Nõnnagu elopäävi	Nõnda kui elupäevi
õstass/õhtass aan karjaaida.	õhtuks ajan karjaaeda.
1997	

***Vanass jäen ja**	**Vanaks jäin ja**

(„Ussisõnad“ 2001: 33; „Viimäne vihim“ 2013: 40; „Mälestusi maailmast“ 2015: 402—403)

Vanass jäen ja	Vanaks jäin ja
pimedäss peris.	pimedaks päris.
Sugulased one otsa suand.	Sugulased on otsa saanud.
Põle enäm kuulmiss,	Pole enam kuulmist,
põle enäm kodo.	pole enam kodu.
Rägässikun ulgun,	Rägastikus hulgun,
jala all lorsob.	jala all lörtsub.
Ulgun läbi eenämite ja lodo.	Hulgun läbi heinamaade ja lodu.
Õlen sii üüsi õikaja.	Olen see öösel hõikaja.
Näväd eväd usu undi joro.	Nemad ei usu hundi joru.
Undile one vihim veli,	Hundile on vihm vend,
undile one udu ono,	hundile on udu onu,
kasse sii kaalalõikaja.	kaste see kaelalõikaja.
1998	

***Tämä tast jala taeva minnä**	**Tema tahtis jala taeva minna**

(“Ussisõnad“ 2001: 34; „Viimäne vihim“ 2013: 41; „Mälestusi maailmast“ 2015: 403)

Tämä tast/taht jala taeva minnä.	Tema tahtis jala taeva minna.
Vai sa suad kiältä tämädä!	Või sa saad keelata teda!
Muku et tämä taeva lähäb,	Muudkui et tema taeva läheb,

õik aga õege eledäss.	hõikus aga õige heledalt.
Tädi tiäs ja õde õppas, saananaene kua seletäs. Vai sa suad jala taeva minnä! Vai kiissakala suad kätegä!	Tädi teadis ja õde õpetas, saunanaine ka seletas. Või sa saad jala taeva minna! Või kiisakala saad kätega!
Ike paab leeväkoti vüüle, ei õma joro jätä tä. Kosa sii pajossik kruavi-kiänäk, kosa niid lepäd läägiväd,	Ikka paneb leivakoti vööle, ei oma joru jäta ta. Kus see pajustik, kraavi-käänak, kus need lepad läigivad,
tõeselpuul tõuvilja polda/tõuviljapõlda ja karjamu taga kogoni – siäl tämä tramp ja mässäs käädä. Ei suand õhtass viil kodogi.	teiselpool suvivilja põlde ja karjamaa taga koguni – seal tema tampis ja mässas käia. Ei saanud õhtuks veel kojugi.
***Messa lorad!**	**Mis sa lorad!**

(„Ussisõnad“ 2001: 35; „Viimäne vihim“ 2013: 42; „Mälestusi maailmast“ 2015: 404)

Messa lorad! Vat kos tolo! Miä õlla vastnud näie sigu! Kõrda luuma! Kõhna nigu. Võeh! Vai minu kurjass silmäss mua-mulla mekk suanud lihale.	Mis sa lorad! Vot kus mõistus! Mina olla vahtinud nende sigu! Korda looma! Kõhn nagu. Võeh! Või minu kurjast silmast maamulla mekk saanud lihale.
Tõesse vanamor nõnnagu uss – seetse uassad viil vihane. 1998	Teiste vanamoor nõnda kui uss – seitse aastat veel vihane.

***Akab nigu tõesselgi** **Hakkab nagu teistelegi**

(„Ussisõnad“ 2001: 36; „Viimäne vihim“ 2013: 43; „Mälestusi maailmast“ 2015: 404)

Akab nigu tõesselgi
vaese mehe keväd.
Laalab, õetseb mua ja ilm.
Vaesed – näväd eväd
pane likku ubasid.
Külväs!/Külväss!
Kaevas!/Kaevass!
Kehva mua!
Kole palju kiva!
Moeto tiis ja rabeless.
Põle piindraribakess.
Põle ermeiva.
1997

Hakkab nagu teistelegi
vaese mehe kevad.
Laulab, õitseb maa ja ilm.
Vaesed – nemad ei
pane likku ubasid.
Külväks!
Kaevaks!
Kehv maa!
Kole palju kivisid!
Muidu teeks ja rabeleks.
Pole peenraribagi.
Pole herneivagi.

***Õvve piäl nuur naene** **Õue peal noor naine**

(„Ussisõnad“ 2001: 37; „Viimäne vihim“ 2013: 44; „Mälestusi maailmast“ 2015: 405)

Õvve piäl nuur naene,
pääväd pihun.
Õhta/õsta eden lapsi kodo õik.

Tulid piäskesed, sii tuli, kes
kruavi jääress pajuvitsu lõik.

Kruavi jäären õmavahel tutvad

Õue peal noor naine,
päevad pihus.
Õhtu eel lapsi koju hõikas.

Tulid pääsukesed, see tuli, kes
kraavi äärest pajuvitsasid lõikas.

Kraavi ääres omavahel tuttavad

egä õhak, egä rohotutt.	iga ohakas, iga rohututt.
Õvve piäl kesk anijala õisa	Õue peal keset hanijala õisi,
vana naene, Juhansoni mutt,	vana naine, Juhansoni mutt,
korva punnud maailma/muailma suuri.	korve punnud ilmatu suuri.
Kartul kasvab, korva vaja. Vai	Kartul kasvab, korve vaja. Või
nõnna suuri tõssa jõvvab vaoss	nõnda suuri tõsta jõuab vaost
keski ingeline!	keegi hingeline!
- Põle teele!	- Pole teile!
Tõese ilma marjulisse jaoss.	Teise ilma marjuliste jaoks.

***Kajakite kisa**	**Kajakate kisa**

(„Ussisõnad“ 2001: 38; „Viimäne vihim“ 2013: 45; „Mälestusi maailmast“ 2015: 405—406)

Kajakite kisa. Ei	Kajakate kisa. Ei
tiä, kas tormi tuovad.	tea, kas tormi toovad.
Kõneleväd – vanal aal	Kõnelevad – vanal ajal
õllud tullud ei tiä kost	olnud tulnud ei tea kust,
õege suured luomad.	õige suured loomad.
Sarve vahet piäske	Sarve vahet pääsuke
seetse päävä lennänd.	seitse päeva lennanud.
Parajite karjamu/al	Parajasti karjamaal,
Juasep ja ta/tä vennad/vennäd	Joosep ja ta vennad
ajand lehmi juuma. Niid	ajanud lehmi jooma. Need
ullud suured ühen.	hullud suured kaasas.
Kõneleväd.	Kõnelevad.
Vanal aal.	Vanal ajal.
Ükskõrd enne juani.	Ükskord enne jaani.
Järve tühjäss tõmmanud	Järve tühjaks tõmmanud
Venemuani.	Venemaani.

***Tuli põlend ja kiitnud ja kussnud**	**Tuli põlenud ja keetnud ja kustunud**

(„Ussisõnad“ 2001: 38; „Mälestusi maailmast“ 2015: 406)

Tuli põlend ja kiitnud ja kussnud,	Tuli põlenud ja keetnud ja kustunud,
süädud jahisuak jumalaand.	söödud jahisaak jumalaand.
Saed tilgatutühjäss padad.	Said tilgatult tühjaks pajad.
Nüid ju auklikuss ruossetand.	Need juba auklikuks roostetanud.
Näväd kõik one ärä lähnüd.	Nemad kõik on ära läinud.
Luudkondid mullan muan.	Luud-kondid mullas, maas.
Ükskõrd ommoko üle kesä,	Ükskord hommikul üle kesa,
kos kõllane udu muan,	kus kollane udu maas,
kessi komberdab seiepuale?	kesse komberdab siiapoole?
Silmält ligineb meie puale.	Silmalt[21] ligineb meie poole.
Ei õle laps, põle nuur.	Ei ole laps, pole noor.
Üks õksliku roikaga muur,	Üks oksliku roikaga moor,
ise all nigu tulease.	ise hall nagu tulease.
Tuha siist õtsib peedetud/piädetud sõnu.	Tuha seest otsib peidetud sõnu.

***Neljäbä müüdä**	**Neljapäev möödas**

(„Ussisõnad“ 2001: 40; „Mälestusi maailmast“ 2015: 407)

Neljäbä müüdä,	Neljapäev möödas,
videvik pidetud.	videvik peetud.

[21] otsejoones

Väräv sae kinni ja korsnaluuk/korssnaluuk.	Värav sai kinni ja korstnaluuk.
Siädin sahavri, messi jäe –	Seadsin sahvri, misse jäi –
liissupiirak	liissupirukas[22]
ja muu süük-juuk.	ja muu söök-jook.
Üks krõbissab küägin.	Üks krõbistab köögis.
Kas rott vai.	Kas rott või?
Mes tiid?	Mis teed?
Kessi siäl?	Kesse seal?
Võtt muku korvi sidess,	Võttis muudkui korvi seest,
kosa sii/si mussa ute vill.	kus see musta ute vill.
Üüema-issi / Üü-emä – issi,	Öö-ema – istus,
keträs ku vurin.	ketras kui vurin.
Lõng sae sirge nõnnagu siid.	Lõng sai sirge nõnda kui siid.
1998	

***Kos sii Miili nüid?**	**Kus see Miili nüüd?**

(„Ussisõnad“ 2001: 40; „Mälestusi maailmast“ 2015: 407)

Kos sii Miili nüid?	Kus see Miili nüüd?
Kedä? Ah tütär vai…/…	Keda? Ah tütar või…
Üvä/a suuruke, messa ütled!	Hea suuruke, mis sa ütled!
Kualid läbi ja/.	Koolid läbi ja.
Messa õmete aad!	Mis sa ometi ajad!

[22] kartuli- ja pekitükkidega pirukas

Tämäl ike jo tütretütred!	Temal ikka juba tütretütred!
Kos tütred! Kõik pojad!	Kus tütred! Kõik pojad!
Vai ma ep tiä!	Või ma ei tea!
Näväd käävädd tihkess piäle.	Nemad käivad tihtipeale.
Vanass juurikid kaevin eenämult.	Vanasti juurikaid kaevasin heinamaalt.
Lähäs viil – tules perse perrä.	Läheks veel – tuleks perse järele.
Miälen one miul kõik,/-	Meeles on minul kõik,
moeto kehväss jäänd.	muidu kehvaks jäänud.
Tämä miis one Türgi sõdan käänd.	Tema mees on Türgi sõjas käinud.
Televiisu/orin näädäti kõrra.	Televiisoris näidati korra.
1998	

Sõdass tullud	**Sõjast tulnud**

(„Ussisõnad“ 2001: 42; „Viimäne vihim“ 2013: 47; „Mälestusi maailmast“ 2015: 408—409)

Assu õvve, tunne poega!	Astu õue, tunne poega!
Õmete õlen sõdass tuld.	Ometi olen sõjast tulnud.
Emä õli pime nõnnagu üü ja	Ema oli pime nõnda kui öö ja
emä õli vana nõnnagu muld.	ema oli vana nõnda kui muld.
Assu õvve, tunne venda!	Astu õue, tunne venda!
Kessi tullud võõras miis?	Kesse tulnud võõras mees?
Kas one Arjuss arjukene?	Kas on Harjust harjukene?
Vai sõit Setoss setokene?	Või sõitis Setost setokene?
Sõsar õli õege suuress kasnud,	Sõsar oli õige suureks kasvanud,

õmal lapsi viis vai kuus –	omal lapsi viis või kuus –
juuksid põle, vastsid, kessi võõras,	juukseid pole, vaatasid, kesse võõras,
põle ennemält tädä nähnd.	pole ennemalt teda näinud.
Õvve-õõnap õli unti lähnd.	Õue-õunapuu oli hunti läinud.
Vana koer sii üksipääni	Vana koer see üksipäini
minuda viil tuus.	mind veel tundis.
1997	

Riidekapp	**Riidekapp**

(„Ussisõnad“ 2001: 43; „Viimäne vihim“ 2013: 48; „Mälestusi maailmast“ 2015: 409)

Ullusärk egäss juhuss.	Hullusärk igaks juhuks.
Õnnesärk sünni puhuss.	Õnnesärk sünni puhuks.
Raudrüü – juhuss, ku sõtta.	Raudrüü – juhuks, kui sõtta.
Kõrvega müts, mes põleb,	Kõrvadega müts, mis põleb,
alate varnass võtta.	alati varnast võtta.
Surmakleedi siis aagud.	Surmakleidi sees augud.
Pagana koid!	Pagana koid!
Ei tiä, kes nõnna kavva	Ei tea, kes nõnda kaua
tämädä oid.	seda hoidnud.
Ärä sa surmariidid	Ära sa surmariideid
seessä lahe!	seista lase!
Tahas kedägi – õvven	Tahaks kedagi[23] – õues
vilu ja tuba jahe.	vilu ja tuba jahe.
Võtas kasvai selle	Võtaks kasvõi selle
kõllase pitsilise.	kollase pitsilise.
Vana-Loovi viil eegeldäs,	Vana-Loovi veel heegeldas,

[23] midagi

pime ju ise.
1997

pime juba ise.

Küük

Köök

(„Ussisõnad“ 2001: 44; „Viimäne vihim“ 2013: 49; „Mälestusi maailmast“ 2015: 410)

Sõel sõnade jaoss.
Puulusik, et segädä.
Pudrupada, egä tä
põhja ei lähä.
Potid,
salarohtode kotid –
tappa vai tõrju tõbe.
Luskad – mõne piäl nimi
nähä viil.
Lavva-õbe
alliss one lähnud ajaga.
Kos sii kullaga kulp –
ahjualusid ajada?

Sõel sõnade jaoks.
Puulusikas, et segada.
Pudrupada, ega ta
põhja ei lähe.
Potid,
salarohtude kotid –
tappa või tõrjuda tõbe.
Lusikad – mõne peal nimi
näha veel.
Lauahõbe
halliks on läinud ajaga.
Kus see kullaga kulp –
ahjualuseid ajada?

Üüdpääväd, eloaeg
pliidisuud lahe põlevad.
Tülin ja riiun ike
paks pada ja katel,
ühed punased mõlemad.

Ööd-päevad, eluaeg
pliidisuud las põlevad.
Tülis ja riius ikka,
paks pada ja katel,
ühed punased mõlemad.

Kohviveski javatab
üü läbi ja läbi üü.
Nõudepeso-massin
päräss tiib puhta tüü.

Kohviveski jahvatab
öö läbi ja läbi öö.
Nõudepesumasin
pärast teeb puhta töö.

1997

***Varavalgen akad** **Varavalges hakkad**

(„Ussisõnad“ 2001: 45; „Viimäne vihim“ 2013: 50; „Mälestusi maailmast“ 2015: 411)

Varavalgen akad,
pärässe pualed üüd.
Elopääväd lähäväd,
ike viil sada tüüd.
Ei sua aru, et kossi
akatus vai kos õts.
Messi sii mullik rüük!
Tiä kas ta pulli õts.
Lapsed veiksed viil, laalsid.
Naene leibä siäd.
Palav,
lükkäs lasti/lahti.
Aknass õvve paiss
Kõegi Aege Küük.
1997

Varavalges hakkad,
pärast pooled ööd.
Elupäevad lähevad,
ikka veel sada tööd.
Ei saa aru, et kus see
hakatus või kus ots.
Mis see mullikas röökis!
Tea, kas ta pulli otsis.
Lapsed väiksed veel, laulsid.
Naine leiba seadis.
Palav,
lükkas lahti.
Aknast õue paistis
Kõigi Aegade köök.

***Käib ja küägiasju siädäb tämä** **Käib ja köögiasju seab tema**

(„Ussisõnad“ 2001: 46; „Mälestusi maailmast“ 2015: 411—412)

Käib ja küägiasju siädäb tämä.
Kümmet käsko, ühte küsimuss.
Luutus seljä taga seesätämän,
pliitasuu kos viskab punass, mussa.
Kiirab raadiud – tapavad, mes muud.

Käib ja köögiasju seab tema.
Kümmet käsku, üht küsimust.
Lootus selja taga seisatamas,
pliidisuu, kust viskab punast, musta.
Keerab raadiot – tapavad, mis muud.

Vahib pilta – inimeseluud,
paljad, pualess-suati põlenud.
Sii maailma/muailma lõpp, mes kõneldud.
Õles paljas pilt! No kos! Siinsaman
tallab tõesserahva rükkiõrass.
Uksed riivi-uaki, aknad kõvass
kinni.
Vaja ike likku panna
ermid suuri, suhkrumagusid.
Võibõlla/Võib-õlla, et keväde, kes tiäb,
õtse läbi inimluie ajab
mullavagusid.
1997

Vahib pilte – inimeseluud,
paljad, poolest saati põlenud.
See maailmalõpp, millest kõneldud.
Oleks paljas pilt! No kus! Siinsamas
tallab teise rahva[24] rukkiorast.
Uksed riivi-haaki, aknad kõvasti
kinni.
Vaja ikka likku panna
herneid suuri, suhkrumagusaid.
Võib-olla, et kevad, kes teab,
otse läbi inimluude ajab
mullavagusid.

***Õli viil keski, kel õli anda**

Oli veel keegi, kel oli anda

(„Ussisõnad“ 2001: 47; „Mälestusi maailmast“ 2015: 412)

Õli viil keski, kel õli anda
armulaala, armuanda.
Sii käsk aljass mussa mulla.
Sii lask rahupäävi tulla
elävite piäle.
Sii sund surma tõõssa üles
lehte ja linnu-iälde.
Tämäl õli anda, üle jäegi,
lask viil laudu katta
meie jaoss.

Oli veel keegi, kel oli anda
armulaule, armuande.
See käskis haljaks musta mulla.
See laskis rahupäevi tulla
elavate peale.
See sundis surma tõusma üles
lehte ja linnuhäälde.
Temal oli anda, üle jäigi,
laskis veel laudu katta
meie jaoks.

[24] naabrite

Ja nõnna sae, et
täätsä uutamata
keväde jõus kätte –
tüdrik nuur, aga metsäpuulne/metsapualne.
Üksipääni kõneles,
üksipääni naard
ja laald
õmaette.
1997

Ja nõnda sai, et
täitsa ootamata
kevad jõudis kätte –
tüdruk noor, aga metsapoole.
Üksipäini kõneles,
üksipäini naeris
ja laulis
omaette.

***Vihim sii sadab egäle piäle**

Vihm see sajab igaühele peale

(„Ussisõnad“ 2001: 48; „Viimäne vihim“ 2013: 51; „Mälestusi maailmast“ 2015: 413)

Vihim sii sadab egäle piäle,
märjäss tiib kuvve
üväl ja tigedäl.

Minuda kua tiib
märjäss ja külma/äss.
Õma ame one kõege ligemäl.

Pidin ärä
vana vammusse.
Tõene viil one – tahasi kõbida.

Suasi viil kõrra piäle tõmmata.
Õhta jahe nõnnagu. Tõbi kua
tükib külge.
Tiä kas näitäbki
enäm ommokot.

Vihm see sajab igaühele peale,
märjaks teeb kuue
heal ja tigedal.

Mind ka teeb
märjaks ja külmaks.
Oma särk on kõige ligemal.

Pidasin ära
vana vammuse.
Teine veel on – tahaks kõbida.

Saaks veel korra peale tõmmata.
Õhtu jahe nõnda kui. Tõbi ka
tükib külge.
Tea kas näitabki
enam hommikut.

Kõrda undrukid elon õllud!
Viima/äte sae ärä pidetud
küljealuse kott.
1998

Palju seelikuid elus olnud!
Viimati sai ära peetud
küljealuse kott.

***Mulliked trampisid õrass**

Mullikad trampisid orast

(„Ussisõnad“ 2001: 49; „Viimäne vihim“ 2013: 52; „Mälestusi maailmast“ 2015: 413—414)

Mulliked trampsid õrass.
Süädik kualiked sei.
Kuum kõrvetas,
põud koevatas,
vihim viimäse vei.

Messi sii suab, ku jõvvab
korjaja Siina Kall
meele,
seesätäb, uutab,
ukse piäl
siro/utab kätt?

Iva-uaval siis nokki
aetanukass ülesse,
rottekari mes jätt.
1997

Mullikad trampisid orast.
Söödik kaalikaid sõi.
Kuum kõrvetas,
põud kuivatas,
vihm viimase viis.

Misse see saab, kui jõuab
kerjaja Siina Kall
meile,
seisatab, ootab,
ukse peal
sirutab kätt?

Iva haaval siis nokkida
aidanurgast üles,
rottide kari mis jättis.

Ussisõnad

Ussisõnad

(„Ussisõnad“ 2001: 50; „Viimäne vihim“ 2013: 53; „Mälestusi maailmast“ 2015: 414—415)

Ussi mussa mua-alune,
kes sa seid elo luudess,
kes sa salvasid salaja,
kes sa torgasid tädä,
kes sa surmasid sõgeluum –
nõnna sae tämä puudess,
pärnäss, kasess ja pihlikess.
Eks õld elopäävilgi
tämäl nälgä ja ädä.

Ussi mussa mua-alune,
kes sa seid sõna suudess,
anna mullass mu'd tagasi.
Tahas elämä uudess.

Õles keski, kes kõneles,
kessi luuma viil talitas,
kessi põldu viil aris.

Ussi mussa mua-alune.
Tahas Õõnapu Mariss,
Miiliss, Liisäss ja Miinäss.
Kessi mäletäb viimäss.

Tänäpääväl küll ütleväd
sedä laaluss ja loriss.

Ussi mussa mua-alune.
Tahas Õõnapu Mariss.

Ussi musta maa-alune,
kes sa sõid elu luudest,
kes sa salvasid salaja,
kes sa torkasid teda,
kes sa surmasid sõgeloom –
nõnda sai tema puudeks,
pärnaks, kaseks ja pihlakaks.
Eks olnud elupäevadelgi
temal nälga ja häda.

Ussi musta maa-alune,
kes sa sõid sõna suudest,
anna mullast mind tagasi.
Tahaks elama uuesti.

Oleks keegi, kes kõneleks,
kesse looma veel talitaks,
kesse põldu veel hariks.

Ussi musta maa-alune.
Tahaks Õunapuu Mariks,
Miiliks, Liisaks ja Miinaks.
Kesse mäletab viimast?

Tänapäeval küll ütlevad
seda lauluks ja loriks.

Ussi musta maa-alune.
Tahaks Õunapuu Mariks.

Mälessuskilda kodaverekiilsess muailmass

Mälestuskilde kodaverekeelsest maailmast

***Pidimä videvikku** **Pidasime videvikku**

(„Mälestusi maailmast“ 2015: 569)

Pidimä videvikku –
poosid-tüdrikud, tõenekõrd
assi vai keski võõras,
vüürusenukka seis.
Vai saana-vanamor käis.

Kass kollas.
No vot kos tõõras!
Piimäkluasi aas patsa piält maha.
Kõik puruss ja tükkä täis.
Kessi kasib ja kroabib ja korjab!

Poja-poja-naene viil tänä
ommoko kilda leid.

Pidasime videvikku –
poisid-tüdrukud, teinekord
astus või keegi võõras,
eeskoja nurka seisis.
Või sauna-vanamoor käis.

Kass kollas.
No vot kus tõbras!
Piimaklaasi ajas kolde pealt maha.
Kõik puruks ja tükke täis.
Kesse kasib ja kraabib ja korjab!

Pojapoja naine veel täna
hommikul kilde leidis.

***Ommoko põrandid pesti** **Hommikul põrandaid pesti**

(„Mälestusi maailmast“ 2015: 569—570)

Ommoko põrandid pesti
Õded – niid tulla kosti
Õlesi tuvva kua
riäbissid järve jääress

Hommikul põrandaid pesti.
Õed – need tulla kostile.
Oleks [vaja] tuua ka
rääbiseid järve äärest

Rende õmade käess	Rende[25] omade käest.
Mes paned lavva piäle	Mis paned laua peale,
mesasja süüd vai juud	mis asja sööd või jood?
Vot kuda aeg kulus käess!	Vot, kuidas aeg kulus käest!
Pääv kulus uassa kulus	Päev kulus, aasta kulus,
kõege viimäte kulus	kõige viimati kulus
põranda pühkmise luud	põranda pühkimise luud.

***Vahi aknass ükskõik kohe puale**	**Vahi aknast ükskõik kuhu poole**

(„Mälestusi maailmast“ 2015: 570)

Vahi aknass ükskõik kohe puale –	Vahi aknast ükskõik kuhu poole –
egäl puul muss	igal pool must.
Nigu kae õles silmä eden	Nagu kae oleks silma ees.
Mõtelgä – mes kõik võib õlla	Mõtelge – mis kõik võib olla,
pimedä ilmä siden	pimeda ilma sees,
mõni küindlägä tüdrik vai	mõni küünlaga tüdruk või
mõni surija vanamiis	mõni surija vanamees,
nigu üteldäss – vaevass lasti	nagu öeldakse – vaevast lahti.
Ilm ilus nõnnagu lust	Ilm ilus nõnda kui lust.
Õlga rõõmsad – kuniss one meele	Olge rõõmsad – kuniks on meile
sedä pimeduss	seda pimedust.
Varsi jõvvavad eenäkuud	Varsti jõuavad heinakuud,
juanipääväd ja valged aad	jaanipäevad ja valged ajad,
üüd eledäd nõnnagu	ööd heledad nõnda kui.

[25] Rende on talunimi, talu järve ääres.

***Õles Liisule kõneldä**

(„Mälestusi maailmast“ 2015: 570—571)

Õles Liisule kõneldä – kos sa suad!
tämäl tänä one mõjal asja

Kos niid tõesed kõik – isäd ja emäd ja
leeväkülvjäd ja saiakassjad
Kiigi ike viil koperdas
Pime kua – ei sua aru –
küssin, et kos ma
tädä ennemält nähnud
ei mäletä – kualin kerikun vai
tämä käegä lei
Põle aega – mul tänä surmapääv
akas Alatski puale assma

Ma jäen Kivilinna trepi piäle uutama
autuda ja õma päävä

Oleks Liisule kõnelda

Oleks Liisule kõnelda – kus sa saad!
Temal täna on mujal asja.

Kus need teised kõik – isad ja emad ja
leivakülvajad ja saiakastjad.
Keegi ikka veel koperdas.
Pime ka – ei saa aru –
küsin, et kus ma
teda ennemalt näinud,
ei mäleta – koolis kirikus või
tema käega lõi.
Pole aega – mul täna surmapäev,
hakkas Alatskivi poole astuma.

Ma jäin Kivilinna trepi peale ootama,
autot ja oma päeva.

***Ruttu riide ja riidess lahti**

(„Mälestusi maailmast“ 2015: 571—572)

Ruttu riide ja riidess lahti
Ruttu kuuli tarkuss ja prahti
pähä ja tasku ja rohkem
ja rutem
Kibedä tõbed saed läbi põdetud
Juasse vähäke võidleibä võtetud

Ruttu riidesse ja riidest lahti

Ruttu riidesse ja riidest lahti.
Ruttu kooli tarkust ja prahti
pähe ja tasku ja rohkem
ja rutem.
Kiiresti tõved said läbi põetud.
Joostes väheke võileiba võetud.

Ei taha vai tahad
Amet ja aurahad
Kilda, mes ükskord õllud
kristall
Mul parem obene
Enne kui tõessel
kuluvad ravvad kapje all
Lähäs vai käimä kabeliaida
Issus vai lagunud müüri piäl
Puhkass ja ingäss
Kos! Põle aega
Messa siäl koperdad
tõessel jalun
Kõegidel kiire
Mõnedel
valus

Ärgä te viitkä inge aega
Inge aeg one üks üürike
1997

Ei taha või tahad?
Amet ja aurahad.
Kilde, mis ükskord olnud,
kristall.
Mul parem hobune.
Enne kui teisel
kuluvad rauad kapjade all.
Läheks või käima kabeliaeda.
Istuks või lagunenud müüri peal.
Puhkaks ja hingaks.
Kus! Pole aega!
Mis sa seal koperdad,
teistel jalus?
Kõikidel kiire.
Mõnedel
valus.

Ärge te viitke hingeaega.
Hingeaeg on üks üürike.

Kuali puale

Kooli poole

(„Viimäne vihim“ 2013: 73; „Mälestusi maailmast“ 2015: 572—573)

Juasse kuali puale
üle kesä, kosa
Rannamõisa tamm
Nüidsess koenod
No vai kiigi
ajass vägeväm!

Joostes kooli poole
üle kesa, kus
Rannamõisa tamm.
Nüüdseks kuivanud.
No või keegi
ajast vägevam!

Juasse kuali puale	Joostes kooli poole.
Kutsik perän tilples	Kutsikas järel tilpnes.
Püidmän tõenetõiss	Püüdmas teineteist.
Ruatsi sõda aal	Rootsi sõja ajal,
kuning Karl Kakstõiss	kuningas Karl Kaksteist
piitsävarsi muku	piitsavarsi muudkui
mua sisse topp,	maa sisse toppis,
varanatkess matt	varanatukest mattis.
Piitsävars sae tammess,	Piitsavars sai tammeks,
muamuld kulla katt	maamuld kulla kattis.
Juasse kuali puale	Joostes kooli poole.
Nuabritüdrik ühen	Naabritüdruk kaasas.
Ühekõrra pähä –	Äkitselt pähe [tuli] –
agu rahapada	aga kui rahapada
one alles jäänd!	on alles jäänud!
Agu suasi kätte!	Aga kui saaks kätte!
Tämä kiski, mina	Tema kiskus, mina
kruapsin kõegess jõuss	kraapisin kõigest jõust.
Küll sae mässätud!	Küll sai mässatud!
Miälen piä ei pidä -	Meeles pea ei pea -
kätte saema vai suand	kätte saime või [ei] saanud.
Ühteviisi nüidsess	Ühteviisi nüüdseks
õles rääsätud	oleks raisatud.
***Kas sii vana märä**	**Kas see vana mära**

(„Viimäne vihim“ 2013: 59; „Mälestusi maailmast“ 2015: 573—574)

Kas sii vana märä
õli viilgi elon,
põle mielän mitte
Vist ei õld
Vai kiigi
suab ilmäsambass jäädä
Miira nuur – sörk juossa
Mihkel – sii lont käädä

Taara tammikid
siikõrd issutite

Pojapoegel egäl labid kõlkssi seljän
Tütrukessel jälle kirju undruk vüü piäl

Tammepuud saed kassma
Mõned nüidsess koenod
Mõned jälle mõjal

Mina õlin siikõrd
vedevedo tüü piäl

Vai ei usu – vastka –
vedevedo vanger
praegass vedeleb
laada seenä nõjal
2008

Kas see vana mära
oli veel elus,
pole meeles mitte.
Vist ei olnud.
Või keegi
saab ilmasambaks jääda.
Miira noor – sörk joosta.
Mihkel – see lonkis käia.

Taara tammikuid
seekord istutati.

Pojapoegadel igal labidas kõlksus seljas.
Tüdrukukestel jälle kirju seelik vöö peal.

Tammepuud said kastetud.
Mõned nüüdseks kuivanud.
Mõned jälle mujal.

Mina olin seekord
veeveo töö peal.

Või ei usu – vaadake –
veeveo vanker
praegu vedeleb
lauda seina najal.

***Õlesi kangass siädä** **Oleks kangast seada**

(„Viimäne vihim“ 2013: 60; „Mälestusi maailmast“ 2015: 574—575)

Õlesi kangass siädä	Oleks kangast seada.
Undrukid, miässeriidid,	Seelikuid, meesteriideid,
küljealuse kotta –	küljealuse kotte –
messi tämäss kõik suab	mis temast kõik saab.
Jänessed kekssid käädä,	Jänesed keksisid käia,
karu kua vaht ja kruap,	karu ka vahtis ja kraapis,
pärässe naasama iss	pärast niisama istus
mätässikun, kost õtssin	mätastikus, kust otsisin
sammlite roheliss	samblate rohelist.
Maranajuurikid kiskin	Maranajuurikaid kiskusin.
Ennäh – punane jutt	Ennäe – punane jutt.
Kole iass värvi mõiss	Kole hästi värvi mõistis
tõesse omade Miili,	teiste omade[26] Miili,
Miili, sii vanamutt	Miili, see vanamutt.
Sinised sinikivigä	Sinised sinikiviga.
Ei tiä, koskõhass niid	Ei tea, kustkohast need,
Kadrina puadiss	Kadrina poest.
Kudun	Koon,
kudun kudun ja kudun	koon, koon ja koon.
Pitk suab nõnnagu ilmamua	Pikk saab nõnda kui ilmamaa.
Vai sa õtsukess tiid	Või sa otsakest[27] teed.
2009	

[26] naabrite
[27] lühikest

***Kuulin õmete ärä** **Kuulsin ometi ära**

(„Viimäne vihim“ 2013: 62; „Mälestusi maailmast“ 2015: 575)

Kuulin õmete ärä –
üks jüsku jorotas
Piilin uksess – rihalsenukan
koledik konotas

Tegin õege eledäd iält
vehksin leevälabidad
Kõrra no kostos nukass
turtsmiss ja krabinad

Messa vahid! Vai kodo ei sua!
Pojad kodo jo näljäsed

Ärä siis pani juuksu,
et saba viil suits
tõesse õmade väljäle

Kuulsin ometi ära –
üks justkui jorutas.
Piilusin uksest – rehealuse nurgas
koledik konutas.

Tegin õige heledat häält,
vehkisin leivalabidat.
Korra no kostus nurgast
turtsumist ja krabinat.

Mis sa vahid! Või koju ei saa!
Pojad kodus juba näljased.

Ära siis pani jooksu,
et saba veel suitses
teiste omade väljale.

***Kirbu Teele nõiarohto kiit** **Kirbu Teele nõiarohtu keetis**

(„Viimäne vihim“ 2013: 65; „Mälestusi maailmast“ 2015: 576)

Kirbu Teele nõiarohto kiit
Liide marana juuri kisk
Vanaono puskarid ae
Vai keski moeto aega viit
Aeg õmaette õtsa sae

Kirbu Teele nõiarohtu keetis.
Liide marana juuri kiskus.
Vanaonu puskarit ajas.
Või keegi muidu aega viitis.
Aeg omaette otsa sai.

Tüdrik kruavi jääress muaskid leid	Tüdruk kraavi äärest maasikaid leidis.
Linnud laalsid lambukesed seid	Linnud laulsid, lambukesed sõid.
Lehem laada taga rüükmä piss	Lehm lauda taga röökima pistis.
Lõõna käen ja naene lüpske võtt	Lõuna käes ja naine lüpsiku võttis.
Õvve-õde ukse eden iss	Õue-õde ukse ees istus.
Metsävend võsun kükitäs	Metsavend võsas kükitas.
Muna Liisa muku mukitas	Muna Liisa muudkui muheles.
2008	

***Lähäsi lavvakeriko**	**Läheksin lauakirikusse**

(„Viimäne vihim“ 2013: 85; „Mälestusi maailmast“ 2015: 576—577)

Lähäsi lavvakeriko	Läheksin lauakirikusse.
Lähäs vai kabeliaida	Läheks või kabeliaeda.
Vai lähäs Mustvede luadale	Või läheks Mustvee laadale.
Lähäsi kasvai pidole	Läheksin kasvõi peole,
Palale vai Randa	Palale või Randa.
Põle mes selga panna!	Pole mis selga panna!
Undruk viil puha pualeli	Seelik veel puha pooleli.
Egä põle viil kangasski	Ega pole veel kangastki.
Vaja viil kangaspuid siädä	Vaja veel kangaspuid seada.
Lõng viil kedrätä	Lõng veel kedrata.
Kossa suad	Kus sa saad?
Enne lammas viil niitä	Enne lammas veel niita.
Talleke vähe võevetu	Talleke vähe kidur.
Jalad viil eväd kanna	Jalad veel ei kanna.

Vot siis – lähäs pidole	Vot siis – läheks peole.
Põle mes selgä panna	Pole midagi selga panna.

***Akas vara ommoko**	**Alustas vara hommikul**

(„Viimane vihim“ 2013: 66; „Mälestusi maailmast“ 2015: 577—578)

Akas vara ommoko	Alustas vara hommikul.
Juuks ja siäd ja vei	Jooksis ja seadis ja viis
lehemile juumiss	lehmadele joomist.
Kuuld –	Kuulis –
kell jo kakstõiss lei	kell juba kaksteist lõi.
Ei sua õtsa vaev ei tüü	Ei saa otsa vaev ei töö.
Ennem elo-õnn	Enne eluõnn
õtsa suab	otsa saab.
Kos poosike	Kus poisike
püksid puruss rüäbänud	püksid puruks tööbanud?
Vot kos lapsevõnn!	Vot kus lapsepõnn!
Messa nõnna rabeled!	Mis sa nõnda rabeled!
Kulutad viil kallussid	Kulutad veel kalosse
ja riidid. Messa kanad!	ja riided. Mis sa jooksed!
No mes siis, et nõnnagi	No mis siis, et nõndagi
auklised ja vanad	augulised ja vanad.
Siis tiid tule ahaju	Siis teed tule ahju.
Piädid-porknad tarre	Peedid-porgandid tarre.
Vai sa’i tiä, et millid maalid	Või sa ei tea, et Miilid, Maalid,
liisid loovid miinad liinad	Liisid, Loovid, Miinad, Liinad

elopäävät rabelsid	elupäevad rabelesid.
Põle kosagile soand	Pole kuhugi saanud.
Muku Kodaverre	Muudkui Kodaverre.

***Mesasja ma vedämä piäsi**	**Misasja ma vedama peaksin**

(„Viimäne vihim“ 2013: 67; „Mälestusi maailmast“ 2015: 578)

Kui lähäd, siis vii,
Kui tuled, siis tuo
Anna Haava

Mesasja ma vedämä piäsi	Misasja ma vedama peaksin
ühess ilmaõtsass tõisi	ühest maailma otsast teise,
kotta-kompsa ja lännikid	kotte-kompse ja lännikuid.
Nõnnasamma ma issu võisi	Nõndasama ma istuda võiksin.
Ma naasama tahas vasti,	Ma niisama tahaksin vahtida,
kuda piäske – siuhkat ja säuhkat	kuidas pääsuke – siuhkat ja säuhkat,
siiväd ike kinni ja lasti –	tiivad ikka kinni ja lahti –
kogob süümiss poegele pessä	kogub söömist poegadele pessa.
Mesasja ma vedämä piäsi	Misasja ma vedama peaksin.
Vai vähä viijid ja tuujid	Või vähe viijaid ja toojaid.
Kost ammaga – tõeselt puult ilma	Kust ammugi – teiselt poolt ilma
näväd vedäväd õõnapussa	nemad veavad õunapusse[28].
Õmad mädäd one unnikun muan	Omad mädad on hunnikus maas.
Metsäloamile nokki ja näksi	Metsloomadele nokkida ja näksida.

[28] õunapussakaid, kehvi õunu

Lahe õlla Kost nävädki soavad	Lase olla. Kust nemadki saavad.
Õma metsäde õmad loamad	Oma metsade omad loomad.
2009	

***Messa jõlgid**	**Mis sa vigurdad**

(„Viimäne vihim“ 2013: 69; „Mälestusi maailmast“ 2015: 579)

Messa jõlgid	Mis sa vigurdad!
Suur juba nõnnagu	Suur juba nõnda kui.
Tii vai kedagi tüüd vedä vai saanavett	Tee või mingit tööd, vea või saunavett.
Muku õppa ja õppa	Muudkui õpeta ja õpeta.
Tõenekõrd tüdined ärä	Teinekord tüdined ära.
Tüdined nõnna et	Tüdined nõnda et.
Kõege veiksemäd õvvess	Kõige väiksemad õuest
ülepiä porised	ülepea porised.
Kuresuapad viil jalan	Kuresaapad veel jalas.
No messa törised	No mis sa virised!
Õlesi siiväd seljän küll suasi lennätä	Oleks tiivad seljas, küll saaks lennata.
Lähäsi minemä kodoss	Läheks minema kodust.
koskõhal ilma õts	Kuskohal ilma ots.
Muki nuusk seenäjääri	Muki nuuskis seinaääri.
Mesasja sii siäl õts	Misasja see seal otsis!
Varessed aeta eden ike et kruak ja kruak	Varesed aida ees, ikka et kraaks ja kraaks.
Lähäsi minemä praegass	Läheks minema praegu.
Vot kos ei lähä lasti rihalse väräti uak	Vot kus ei lähe lahti rehealuse värava haak.

***Pääväd õtsa õppi**

(„Viimäne vihim“ 2013: 71; „Mälestusi maailmast“ 2015: 580)

Pääväd õtsa õppi –
messi nõnnamuudu
nuaress eloss suab!
Pärässe suad vanass –
ike loll, ja sured,
ei tiä ilma-muad

Vanaemä jo, vanaisä jo
kualin käis ja õpp,
tarkuss pähä ae
Kossi tarkus sae?
Kohekõhta jäe?
Isä – jälle uudses
kualin egät värki
tiäduss pähä topp

Nõnnasama miä
Ah ei pidä piä!
Õles üles märki,
kossi krihivel,
pleiäts, sulepiä,
kossi läptop?
2012

Päevad otsa õppida

Päevad otsa õppida –
mis nõndamoodi
noorest elust saab!
Pärast saad vanaks –
ikka loll, ja sured,
ei tea ilma-maad.

Vanaema juba, vanaisa juba
koolis käis ja õppis,
tarkust pähe ajas.
Kus see tarkus sai?
Kuhukohta jäi?
Isa – jälle uuesti
koolis igat värki
teadust pähe toppis.

Nõndasamuti mina.
Ah ei pea pea!
Oleks üles märkida,
kus krihvel,
pliiats, sulepea,
Kus see läptop?

***Vahi kos ilusid tüdrikid!** **Vahi kus ilusaid tüdrukuid!**

(„Viimäne vihim“ 2013: 72; „Mälestusi maailmast“ 2015: 581)

Vahi kos ilusid tüdrikid!
Vahi punasid palgid
nõnnagu ruasinuppa!
Kärmäd ja käbedäd ise,
egäle puale näid suab,
tarre ja tagatuppa

Vahi kus ilusaid tüdrukuid!
Vahi punaseid palgeid
Nõnda kui roosinuppe!
Kärmed ja käbedad ise,
igale poole neid saab,
tarre ja tagatuppa.

Vahi kos sirged siäred!
Kole eledäd iäled!
Irmus elded ja lahked!
Kõik näväd – Krõõdad ja Marid –
südäme pualess iad

Vahi kus sirged sääred!
Kole heledad hääled!
Hirmus helded ja lahked!
Kõik nemad – Krõõdad ja Marid –
südame poolest head.

Kuule, a kas sa tiäd,
koskõhass meele saed
tigedäd vanamorid?

Kuule, aga kas tead,
kustkohast meile said
tigedad vanamoorid?

***Vahi kos võõrid tullud** **Vahi kus võõrad tulnud**

(„Viimäne vihim“ 2013: 80; „Mälestusi maailmast“ 2015: 581—582)

Vahi kos võõrid tullud
ülesse koaba mäess!
Näväd õlla ärä eksind
Juhatuss küssid mo käess

Vahi kus võõrad tulnud
üles keldrimäest!
Nemad olla ära eksinud.
Juhatust küsisid mu käest.

Asska, kohe teil asja

Astuge, kuhu teil asja.

Nõnna näid õppasin	Nõnda neid õpetasin.
Siält suata järve jääre	Sealt saate järve äärde.
Tõesel puul one Vommilinn	Teisel pool on Vommilinn.
Lähätä Tiutiid müüdä,	Lähete Teoteed mööda,
jõvvata Kelmiküllä	jõuate Kelmiküllа.
Õege õtse ku minnä,	Õige otse kui minna,
kisub tii Kitselinna	kisub tee Kitselinna.
2012	

***Kos Kalev?**	**Kus Kalev?**

(„Viimäne vihim“ 2013: 84; „Mälestusi maailmast“ 2015: 582)

Kos Kalev?	Kus Kalev?
No kodo	No kodus.
Mes tiib siäl?	Mis teeb seal?
Mes tiib! Kedägi! Plaani pidäb,	Mis teeb? Midagi! Plaani peab,
kuda laudu suas Venemualt	kuidas laudu saaks Venemaalt.
Kavva sii vana tareköks enäm pidäb!	Kaua see vana tareköks enam peab!
Õles laudu suas Venemualt!	Oleks [et] laudu saaks Venemaalt!
Piirid piäl!	Piirid peal!
Piirivalvjad ja kalakaitsjad	Piirivalvajad ja kalakaitsjad.
Soome Arvet, kui vanasse järvele käis,	Soome Arvet, kui vanasti järvel käis,
kelk perän, läbi me õvve,	kelk järel, läbi me õue,
tõi meele kua – ahunid, sudakid –	tõi meile ka – ahvenaid, kohasid –
panni piäle	panni peale,
kiädä vai praadi	keeda või prae.
Kas	Kas

Venemualt laudu? Õmete	Venemaalt laudu? Ometi
õmal Suare ja Välgi metsäd	omal Saare ja Välgi metsad.
No õlid. Ei enäm. Varasset!	No olid. Ei enam.Varastatud!
Vargid one irmsass praegass!	Vargaid on hirmsasti praegu!
***Siikõrd mia õlin Sillasu**	**Seekord ma olin Sillasu**

(„Viimäne vihim“ 2013: 77; „Mälestusi maailmast“ 2015: 583)

Siikõrd mia õlin Sillasu	Seekord ma olin Sillasu
jõe-iärne eenäküin	jõeäärne heinaküün.
(Tänäpäävälgi tõenekõrd	(Tänapäevalgi teinekord
siälnukan käin)	seal nurgas käin.)
Mo sisse eenäd topiti,	Mu sisse heinad topiti,
õtsaluuk muku lõks ja lõks	otsaluuk muudkui lõks ja lõks.
Vad karedad suu-roho varvikud	Ainult karedad soorohu puhmad,
Ulgan viil mõni lepäõks	hulgas veel mõni lepaoks.
Palka vahel miul linnupesäsid	Palkide vahel minul linnupesasid.
Ümber juuksi rebäsering	Ümber jooksis rebasering.
Nüidki käin siäl –	Nüüdki käin seal –
ei küini, ei kedägi	ei küüni, ei kedagi.
Üksipääni siäl konotab	Üksipäini seal konutab
tõesse-vaname	teiste[29]-vanaema
ammu-aal	ammusel ajal
kadonuss jäänud eenä-ang	kadunuks jäänud heinahang.

[29] naabri

***Viimäne lehem rüük**	**Viimane lehm röökis**

(„Viimäne vihim“ 2013: 91; „Mälestusi maailmast“ 2015: 583—584)

Viimäne lehem rüük	Viimane lehm röökis.
Palged lei paissusi	Palged lõi paistesse.
Kõrvad lei kohisemä	Kõrvad lõi kohisema
viimäse lehmä – Lilli –	viimase lehma – Lilli –
kõegeviimäne iäl	kõige viimane hääl.
Jalad lei nõnna nõrgass	Jalad lõi nõnda nõrgaks.
Jalgu jäeb egä asi –	Jalgu jääb iga asi –
lüpsik ja ruassen kett	lüpsik ja roostes kett.
Tõuraröägätus ihu piäl	Tõpraröögatus[30] ihu peal.
Ärä enäm ei kado	Ära enam ei kao.
Selless lasti ei sua	Sellest lahti ei saa.
Kunsid one unetet	Kunstid[31] on unustatud.

***Siikõrd**	**Seekord**

(„Viimäne vihim“ 2013: 7; „Mälestusi maailmast“ 2015: 584)

Siikõrd	Seekord
õlin viimäne vanamor,	olin viimane vanamoor,
kessi inimesekiäli kõnelda	kesse inimkeeli kõnelda
viil mõiss	veel mõistis.
Üksipääni aasin juttu ja	Üksipäini ajasin juttu ja
kõnelsin pottega pannega	kõnelesin pottide-pannidega.
Põllud kedägi tõiss	Polnud kedagi teist

[30] nahahaigus, roos
[31] Tähendab siin ravivõtteid.

kessi aru suas	kesse aru saaks.
Näväd õpsid küll	Nemad õppisid küll.
Egä pääv kääsid kuuli ja kuuli	Iga päev käisid kooli ja kooli.
Ike ei märka, ei tiä, ei sua	Ikka ei märka, ei tea, ei saa.
Muku viänäväd võõrid kiili	Muudkui väänavad võõraid keeli.
Õma kiilt	Oma keelt
enäm mitte keski ei tiä	enam mitte keegi ei tea.
Ei õska kõnelda	Ei oska kõnelda.
Siikõrd minä	Seekord mina
õlen viimäne vanamoor	olen viimane vanamoor.
Eks keski piä olema	Eks keegi pea olema.
2012	

***Messa kollad!**	**Mis sa kollad[32]!**

(„Viimäne vihim“ 2013: 86; „Mälestusi maailmast“ 2015: 585)

Messa kollad!	Mis sa kollad!
– Poti kuan	– Potikaas
kuksi, tiä kos viird	kukkus, tea kus veeres.
Trepiss alla õvve piäle,	Trepist alla õue peale,
paneb müüdä tiid	paneb mööda teed.
Topi mäkke, veski puale	Topi mäkke, veski poole.
Kätte täd ei sua	Kätte teda ei saa.
Veski kodoss ära lähnd	Veski kodust ära läinud.

[32] Kodavere murrakus tähendab verb *kollama* harilikult kärarikast ringi jooksmist.

Kõneldasse – javatab	Kõneldakse – jahvatab
koskil Arjumual	kuskil Harjumaal.

***Elo sae otsa**	**Elu sai otsa**

(„Viimäne vihim“2013: 93; „Mälestusi maailmast“ 2015: 585)

Elo sae õtsa	Elu sai otsa.
Kiil lõpsi ärä	Keel lõppes ära,
lagunes linnulaaluss	lagunes linnulauluks.
Piäskene muku lõik	Pääsukene muudkui lõikas
tiibegä taevaaluss	tiibadega taevaalust.
Ärä lendäs – meie kiäle	Ära lendas – meie keele
ühen vei siit	kaasa viis siit.
Vot kohe õtsaga – tõisi Aafrika õtsa	Vot kus otsaga – teise Aafrika otsa
Midlijamadlija püksid lõhki	Midlijamadlija püksid lõhki
/vidiit	vidiit.

***Mussad pilved kogovad**	**Mustad pilved kogunevad**

(„Viimäne vihim“ 2013: 89; „Mälestusi maailmast“ 2015: 586)

Mussad pilved kogovad	Mustad pilved kogunevad,
sadopilved Suariss	sajupilved Saartest[33].
Kessi kõege-ilma-ädäss	Kesse kõige-ilma-hädast

[33] Kohanimi, tähendab ka ’kagust’.

ärä piässäs meid	ära päästaks meid.
Võtas vana ahjuluvva	Võtaks vana ahjuluua,
sellesamma kellegä	sellesama, millega
Miina vehk ja nõid	Miina vehkis ja nõidus.
Mussad pilved ära ae	Mustad pilved ära ajas.
Vahepiäl ku aega sae	Vahepeal kui aega sai,
leeväahju põranda	leivaahju põranda
puhtass tämä pühk	puhtaks tema pühkis.
Miina lähnud	Miina läinud.
Ahjuluvva	Ahjuluua
ärä pand õma tiädupiäle	ära pannud oma teadmist mööda.
Kessi tädä leid	Kesse teda leidis?
2013	

***Viimäne vihim**	**Viimane vihm**

(„Viimäne vihim“ 2013: 94; „Mälestusi maailmast“ 2015: 587)

Viimäne vihim, sada	Viimane vihm, saja!
Ärä sa õtsa suagi	Ära sa otsa saagi!
Siis aavad idu siimned	Siis ajavad idu seemned
piindra ja põllu piäl	peenra ja põllu peal
meil,	meil,
nõnna Venemualgi	nõnda Venemaalgi.
Elod akavad edenemä	Elud hakkavad edenema.

Viimäne vihim, sada	Viimane vihm, saja!
Lahe laenetab üle mua	Las lainetab üle maa!
Lahe lähväd mädänemä	Las lähevad mädanema,
mes ennemält õlid koenod	mis ennemalt olid kuivanud.
Nõnna siälpuul järve kua	Nõnda sealpool järve ka
Näväd alate avitavad	Nemad alati aitavad
tindikalaga, viinaga	tindikalaga, viinaga.
Sada, sada, viimäne vihim	Saja, saja, viimane vihm!
Lahe Peipsijärv suab suuress	Las Peipsi järv saab suureks,
ühess suab Litoriinaga	üheks saab Litoriinaga[34].
2013	

***Pitkä põllegä vanamor õikas**	**Pika põllega vanamoor hõikas**

(„Viimäne vihim“ 2013: 87; „Mälestusi maailmast“ 2015: 588)

Pitkä põllegä vanamor õikas	Pika põllega vanamoor hõikas --
Tulga süümä	Tulge sööma!
Parajass jüst	Parasjagu just
võtin ahajuss leevä	võtsin ahjust leiva.
Läksimä – mina ja üks tõene naene	Läksime – mina ja üks teine naine.
Tämä ei õllud meienukass	Tema ei olnud meie nukast.
Kõkaru kandiss vai kaugemält	Kokora kandist või kaugemalt.
Keski Aafrika Eeva	Keegi Aafrika Eeva.

[34] Litoriinamerega

Sedä leibä meie sõema	Seda leiba meie sõime
nõnnagu	nõnda kui
põles elon ennemält söänud	poleks elus ennemalt söönud.
Minul õlid lapsed ühen koa	Minul olid lapsed kaasas ka.
Koerad tüdrikud – võta vai malk	Koerad tüdrukud – võta või malk.
Ja vanamor lõik	Ja vanamoor lõikas.
Ja nuga välk	Ja nuga välkus.
Ja leib sii õtsa ei soanud	Ja leib see otsa ei saanud.
2013	

***Kiäled kääand ilma müüdä**	**Keeled käinud ilma mööda**

(„Viimäne vihim“ 2013: 92; „Mälestusi maailmast“ 2015: 589)

Kiäled kääand ilma müüdä	Keeled käinud ilma mööda.
Õtsnud kes kõneles	Otsinud, kes kõneleks.
Egä egäüks ei sua	Ega igaüks ei saa.
Kõege ilosam kiil jäe seie	Kõige ilusam keel jäi siia,
meienukka kos kehväd mullad	meie nurka, kus kehvad mullad,
kivid kännod ja kõva mua	kivid, kännud ja kõva maa.
Kehväd viljad ja rohod	Kehvad viljad ja rohud,
kehväd õraseenäd ja malts	kehvad orasheinad ja malts.
Kõege ilosam kiil jäe meele	Kõige ilusam keel jäi meile,
kiänäkud viänäkud siden	käänakud, väänakud sees.
Meie õlema kiäle kanjad	Meie oleme keele kandjad.
Ärävalitset suguselts	Äravalitud suguselts.

Topi omad

Topi omad	**Topi omad**
(„Viimäne vihim“ 2013: 57)	
Äteniidi Topid ja Saskvere Topid	Äteniidi Topid ja Sassukvere Topid
kokko suand ühekõrra Viru värävel	kokku saanud ühekorra Viru väravas.
Vahi kos!	Vahi kus!
Kohe õma ninä topid,	Kuhu oma nina topid,
eden juba Saskvere, Äteniidi Topid	ees juba Sassukvere, Äteniidi Topid.
Ühed kanged ja tõesed kõvad	Ühed kanged ja teised kõvad.
Suguselts!	Suguselts!
Ah näväd põllagi Topid!	Ah need polevatki Topid!
Kõik õlla Ärdisse omad!	Kõik olla Ärdiste omad!
Topivad	**Topivad**
(„Viimäne vihim“ 2013: 58)	
Süü nüid süü õmetegi!	Söö nüüd, söö ometigi!
Kost sa niid süägid tuud?	Kust sa need söögid tood?
Kessi niid toedod tegi?	Kesse need toidud tegi?
Miili – pannitäit kaks	Miili – pannitäit kaks
kanamune ja siapekki	kanamune ja seapekki.
Miina – pekki ja mune	Miina – pekki ja mune.
Liisa – mune ja pekki	Liisa – mune ja pekki.
Kõik vaja ära mekki!	Kõik vaja ära maitsta!

Topi õmade muud –	Topi omade mood –
ike et süümiss toppi	ikka et söömist toppida.
Süü nüid süü õmetegi!	Söö nüüd, söö ometigi!
Vanamor peris segi	Vanamoor päris segi.
Kõhud jo irmus täis	Kõhud juba hirmus täis
Egä näd egäpäävi	Ega nad iga päev.
Muku ku võõrid käib	Muudkui kui võõraid[35] käib.
***Pisoänd kodokävijä**	**Pisuhänd kodukäija**
(„Viimäne vihim“ 2013: 61)	
Pisohänd kodokävijä	Pisuhänd kodukäija
nõnnagu egä päävi	nõnda kui igal päeval
kobissas laka piäl	kobistas laka peal.
Kõrraga – aknakluasi	Korraga – aknaklaasi
põrin, et põrr ja põrr	põrin, et põrr ja põrr.
Uksiss väräviss juusti	Ustest, väravatest joosti,
õegati	hõigati.
A g u i ä l !	Agu[36] hääl!
Ime kos! Siberiss kodo!	Ime kus! Siberist koju!
Kessi sii sedä usk	Kesse see seda uskus.
Laadan inises mullik	Laudas inises mullikas.
Laka piäl kodokävijä	Laka peal kodukäija

[35] Ka ’külalisi’.
[36] Siberist tagasi tulnud külamees.

ei tehnd mitte üks muss

ei teinud mitte üks must[37].

***Õsta eden tulema**

(„Viimäne vihim“ 2013: 63—64)

Õsta eden tulema
õigess üle Kõrvesu
Metsite sae käädä
Et suas rutem
Vai sii ia –
üüsiss võssu jäädä

Lapsed ühen – kepsotasid
piku kiva kruava
Pime käen – no piäsimä
ämmäle jo suama
Lapsed veiksed – äkasid
undijoro aama

Aetakatse õtsuke
kõrra jüsku paiss
Kos ta jäe – ei kedägi
Võõrass vananaiss
silmäsimä viimäte
Vaena-naene õlla
Õlima suand ammaga
Rannamõisa alla

Õhtu ees tulemas

Õhtu ees tuleme
õigesti üle Kõrvesuu.
Metsa mööda[38] sai käia.
Et saaks rutem.
Või see hea –
ööseks võssa jääda.

Lapsed kaasas – kepsutasid
piki kive, kraave.
Pime käes – no peaksime
vanaemale juba saama.
Lapsed väiksed – hakkasid
hundi joru ajama[39].

Aidakatuse otsake
korra justkui paistis.
Kus ta jäi – ei kedagi!
Võõrast vananaist
silmasime viimati.
Vaena[40] naine olla.
Olema saanud isegi
Rannamõisa alla.

[37] Ei lausunud sõnagi.
[38] Läbi metsa (otseteed), mitte teed mööda.
[39] Hakkasid virisema.
[40] Vaena on talunimi.

Kuulin – järv jo kohisi
Siis saen selgess, kost
vaja minnä
Ämmäle
saema ommokost
Näie õmad kõnelsid –
miälen tänäpääväni –
Kõrvesu, et Kõrvesu
õlla võegas kõst

Kuulsin – järv juba kohises.
Siis sain selgeks, kust
vaja minna.
Vanaemale
saime hommikuks.
Nende omad kõnelesid –
meeles tänapäevani –
Kõrvesuu, et Kõrvesuu
olla võigas koht.

***Tulga!**

(„Viimäne vihim“ 2013: 68)

Tulga!
Tindipiirakid teele suadeti

Messa aad! No kessi suat!
Järven tindipoegagi
põle tänäpääv

Vot kos tinta! Künä täis
Künä, kost siist ennemält
obess juadeti

Kessi tegi piirakid?
Kessi taenass siäd?
Pani kütte ahaju?
Kessi? Ise tiäd –
ahajud jo lagunud,

Tulge!

Tulge!
Tindipirukad teile saadeti.

Mis sa ajad! No kesse saatis!
Järves tindipoegagi
pole tänapäeval.

Vot kus tinte! Küna täis.
Küna, kust seest ennemalt
hobust joodeti.

Kesse tegi pirukaid?
Kesse tainast seadis?
Pani kütte ahju?
Kesse? Ise tead –
ahjud juba lagunenud,

piirakite tegijäd	pirukate tegijad
ammu mulla all	ammu mulla all.
Tiän jah	Tean jah!
Kuulin – talabskid	Kuulsin – talabskid[41]
õlla Rente all	olla Rente all.
Tänäväde varemass viil kui uadati	Tänavu varem veel kui oodati.
Tulga!	Tulge!
Tindipiirakid teele suadeti	Tindipirukaid teile saadeti.

Õhtass kodo	**Õhtuks koju**
(„Viimäne vihim“ 2013: 70)	
Ants – vana kassirojo	Ants – vana kassiroju
trepi piäl kräun ja vaht	trepi peal kräunus ja vahtis.
Õhta jo käen, eks tämägi	Õhtu juba käes, eks temagi
üüsiss küüki taht,	ööseks kööki tahtis,
kos suasi piimä lakku,	kus saaks piima lakkuda,
iirtess jo südä läik	hiirtest juba süda läikis.
Ants – vana alli karva,	Ants – vana halli karva,
lõvva all ele laik	lõua all hele laik.
Pondo oemase lõvvaga	Pondo uimase lõuaga
supivedeläd lõmps	supivedelaid lõmpsis.
Tõesed ammugi unen	Teised ammugi unes.
Kodokävijä üksipääni	Kodukäija üksipäini
laka piäl edesi-tagasi	laka peal edasi-tagasi

[41] Talabski saarte elanikud, üldisemalt venelased (Talabski saartelt tulid kevadeti tindipüüdjad).

käädä kõmps	käia kõmpis.
Süägitego	**Söögitegu**
(„Viimäne vihim“ 2013: 75)	
Põhja põlli ja üle kiis	Põhja põles ja üle kees.
Mõelsin, et õstass süümiss tiis	Mõtlesin, et õhtuks söömist teeks.
Pooskesed kualiss ja metsäss miis –	Poisikesed koolist ja metsast mees –
näljäsed ku ullud	näljased kui hullud.
Vot sii üle-tii-vanamor –	Vot see üle-tee-vanamoor –
põlesi sii meele tullud!	poleks see meile tulnud!
Saen aga õvve assu,	Sain aga õue astuda,
juttu kõnelda kõrra –	juttu kõnelda korra –
jo tämä pagan üle kiis!	juba tema pagan üle kees!
Põhja põlli ja	Põhja põles ja.
Ärä siis	Ära siis
visasin siale ette	viskasin, seale ette.
Poti viil tagass perrä	Poti veel tagantjärele.
Pärimuskultuur	**Pärimuskultuur**
(„Viimäne vihim“ 2013: 76)	
Mina üväss ei mäletä	Mina hästi ei mäleta
Lepäspä Juku jutta	Lepäspä Juku jutte.
Ämm – tämä mäletäs – kõneles,	Vanaema – tema mäletas – kõneles,
ise iss ahaju-suu eden,	ise istus ahjusuu ees,
ilmatu ulk õmal undrukid	ilmatu hulk omal seelikuid

piäläkuta	pealekuti.
Lepäspä Jukuda mäletäs ämm,	Lepäspä Jukut mäletas vanema,
mina mäletän ämmä,	mina mäletan vanaema,
tämä undrukid, viis vai kuus,	tema seelikuid, viis või kuus,
kõege piäl kudutud õlss	kõige peal kootud hõlst[42].
Jutta üväss ei mäletä,	Jutte hästi ei mäleta,
Lepäspä Juku mes kõnelnud	Lepäspä Juku mis kõnelnud.
Vai ta õiged aas!	Või ta õiget ajas!
Muku võlss!	Muudkui valetas!
***Kõneles pliitä jäären**	**Kõneles pliidi ääres**
(„Viimäne vihim“ 2013: 78)	
Kõneles pliitä jäären,	Kõneles pliidi ääres,
kui ta siasüüki kiit	kui ta seasööki keetis.
Tämäl viis õli tütärt	Temal viis oli tütart.
Näid tämä muku kiit[43]	Neid tema muudkui kiitis.
Üks one tragi ja ilus,	Üks on tragi ja ilus,
tõene ilus ja tragi	teine ilus ja tragi.
Kolmas ja neljäs ja viies –	Kolmas ja neljas ja viies –
ei mõessa seletädägi	ei mõista seletadagi.
Prisked ku pühäde-piirakad,	Prisked kui pühadepirukad,

[42] Kodukootud jakk, kampsun.
[43] Keelemäng: Kodaveres tähendab *kiitmä* nii ’keetma’ kui ka ’kiitma’ (väike erinevus ii häälduses).

roasad ku ladvaõõnad	roosad kui ladvaõunad.
Kõneles pliitä jäären, kui ta siasüüki siäd	Kõneles pliidi ääres, kui ta seasööki seadis.
Vai tütrile lõõnat kiit	Või tütardele lõunat keetis.
***Ühessäkümne kahe**	**Üheksakümne kahe**
(„Viimäne vihim“ 2013: 79)	
Ühessäkümne kahe – ennussas musslase-eit Nõnna kavva ta eläski Jäe tämäl – õmmleja-Loovil – poaleli viimäne kleit	Üheksakümne kahe – ennustas mustlase-eit. Nõnda kaua ta elaski. Jäi temal – õmbleja-Loovil – pooleli viimane kleit.
Praegass viil nõul lavvapraoss torgib ja sorgib näppä, siis nigu kargab miilde – vähäss näid kirjusid lappa kõegile külä-lapsile nukude jaoss	Praegu veel nõel lauapraost torgib ja sorgib näppe, siis nagu kargab meelde – [kas oli] vähe neid kirjusid lappe kõigile külalastele nukkude jaoks.
Vähäss näid kleedi-riidid – sitsi ja villass ja siidi õmmeldud pääväd õtsa, tõenekõrd läbi üü	Väheke neid kleidi-riideid – sitsi ja villast ja siidi õmmeldud päevad otsa, teinekord läbi öö.
Ärä kannetud, ära pidetud, ilma müüdä laiali vedetud	Ära kantud, ära peetud ilma mööda laiali veetud.

Kole kõrralik tüü!	Kole korralik töö!
Õlesi õmmelnud viilgi	Oleks õmmelnud veelgi.
Õles vai viimäne kleit	Oleks või viimane kleit
valmis suanud	valmis saanud.
No ütle nüid!	No ütle nüüd!
No vot kos musslase-eit!	No vot kus mustlase-eit!
***Messi kell one**	**Mis see kell on**
(„Viimäne vihim“ 2013: 81—82)	
Messi kell one	Mis see kell on?
Poosikesed sorksid –	Poisikesed torkisid[44] –
messi kell one – ratassegä massin,	mis kell on – ratastega masin,
roasid otsa eden	roosid otsa ees.
Tiä, kas ilma muudab vai –	Tea, kas ilma muudab või –
lüümine tämäl sassin	löömine temal sassis.
Põle ilmamuutu!	Pole ilmamuutust!
Vanaono unetas	Vanaonu unustas
pommid üles vedädä	pommid üles vedada.
Vat ku kaugel aeg!	Vat kui kaugel aeg!
Lõõna juba käen!	Lõuna juba käes!
Lehem – sedä tä	Lehm – seda ta
kisendäb, sii lehem	kisendab, see lehm.
Messi kell one	Mis kell on?

[44] Siin tähendab narrimist.

Vat ku kaugel aeg!	Vat kui kaugel aeg!
Pime juba käen!	Pime juba käes!
Eloõtski käen	Eluotski käes.
Eloajal kõneles	Eluajal kõneles
emä õma lelläss	ema oma lellest.
Luadalt kellä toand	Laadalt kella toonud.
Egä enäm lüü tä	Ega enam löö ta.
Ammasrattad laiali	Hammasrattad laiali
viirnud ilma müüdä	veerenud ilma mööda.
Kui sa ilma-tii piäl	Kui sa ilma-tee peal
leiäd ammasrattid,	leiad hammasrattaid,
kindel sii – niid one	kindel see – need on
meie vanass kelläss	meie vanast kellast.
***Läbi lörsö ja libedä**	**Läbi lörtsi ja libeda**

(„Viimäne vihim“ 2013: 83)

Läbi lörsö ja libedä	Läbi lörtsi ja libeda
külävahe tii piäl	külavahe tee peal,
kohe tämä nõnna kibedä	kuhu tema nõnda kiiresti
ass aga õege varmass	astus aga õige varmasti.
Päräss pani peris pegimä[45]	Pärast pani päris liduma.
Messa vanamiis kanad!	Mis sa vanamees jooksed!
Kisendäväd küläkoerad	Kisendavad külakoerad,
kuagutavad kanad	kaagutavad kanad.

[45] Laensõna (vene karjapoiste keelest)

Ehmätäväd ärä et
enäm eväd mune
Kost siis külänaesed suavad
munapühäss mune

Ehmatavad ära, et
enam ei mune.
Kust siis külanaised saavad
munapühaks mune?

***Läägitä läägitä lillepõõsid**

(„Viimäne vihim“ 2013: 88)

Läägitä läägitä lillepõõsid
vai moeto näväd eelitseväd

Ärä koevavad
Murtud-südämed
Erme- ja ubaridad

Vanasse õli, et õja juuks
õtse me ukse eden

Vedi aga meele, mes kätte sae
Kõege ilma veded
Kastas kapsid ja kualikid

Nüid one koenod ärä

Läägitä läägitä lillepõõsid
kuniss tiiskann viil pidäb

Kasta[46], kasta lillepõõsaid

Kasta, kasta lillepõõsaid
või muidu nemad ei õitse.

Ära kuivavad.
Murtud-südamed.
Herne- ja oaread.

Vanasti oli, et oja jooksis
otse me ukse ees.

Vedas aga meile, mis kätte sai.
Kogu ilma veed.
Kastis kapsaid ja kaalikaid.

Nüüd on kuivanud ära.

Kasta, kasta lillepõõsaid,
kuniks kastekann veel peab.

[46] läigata

***Lavva jäären seetse suud**

(„Viimäne vihim“ 2013: 90)

Lavva jäären seetse suud
silmäd peräni
Tiä mes lõuness süümiss suab
Aga ärä si
tüdrik pani tähele
et tangukott one tühi
Tangud õtsan

Pärässe
matserong läks üle mäe läbi oro

Avva jäären seetse suud
pilla puhksid, ürjäsid
laalujoro

Laua ääres seitse suud

Laua ääres seitse suud,
silmad pärani.
Tea mis lõunasöögiks saab?
Aga ära see
tüdruk pani tähele,
et tangukott on tühi.
Tangud otsas.

Pärast
matuserong läks üle mäe, läbi oru.

Haua ääres seitse suud,
pille puhusid, alustasid
laulujoru.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karmen Lepp,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Mari Vallisoo idamurdeline luule. Analüüs“, mille juhendajad on Karl Pajusalu ja Eva Velsker, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Karmen Lepp
24.05.2025